

F4445
3

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ექ. თაყაიშვილი.

091

პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული
ხელნაწიხები და ოცი ქართული საიდუმლო
დამწერლობის ნიშანი.

E. TAKAICHVILI

*Les manuscrits Géorgiens de la Bibliothèque Nationale
de Paris et les vingt alphabets secrets Géorgiens.*

პარიზი

1933

9

წინასიტყვაობის მავიერ.

წინამდებარე წიგნაკი შედგენილი იყო 1922 წელს. პირველი 16 გვერდი დაიბეჭდა 1929 წელს, მაგრამ შემდეგ იძულებული ვიყავით შეგვეჩერებია გამოცემა. ესლა იბეჭდება უფრო შემოკლებულად ვიდრე განზრახული იყო. ყველა ის მინაწერები მსგავსი ხელნაწერებისა, რომელნიც მოიპოვებია ჩემს მიერ შედგენილს «ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა აღწერაში», გამოვუშვით. გამოვუშვით აგრეთვე ალაპები და მრავალი მინაწერები თისელის მონასტრის სვინაქსარისა (№ 4) და ცალკე სტატიები სამდივნო წიგნისა (№ 26).

გარდა ამისა ჩემს მოვალეობად ვხადი უღრმესი მადლობა გამოვუცხადო ჩემს ყოფილ მოწათეს ბ-ნ არჩილ მეტრეველს, რომელმაც ამ გამოცემის ხარჯი იკისრა და რომელსაც სავსებით შეგნებული აქვს აუცილებელი საჭიროება ამგვარი ძეგლების გამოცემისა და მჯათ არის განახორციელოს კიდევ უფრო დიდ მნიშვნელოვანი გამოცემანი.

გქ. თაყაიშვილი,

10 თებერვალი, 1933 წ.

პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწიხები და ოცი ქართული საიდუმლო დამწერლობის ნიშანი.

პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში მოიპოვება სულ 26 ქართული ხელნაწერი. ეს რიცხვი იყო ასი წლის წინეთ, ბროსეს დროსაც. შემდეგ ამ დარგში ბიბლიოთეკას არაფერი შეუძენია. პარიზის ქართულ ხელნაწერებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და აქვს დღესაც ჩვენთვის. აქ დაცულია რამოდენიმე იშვიათი ხელნაწერი, რომელთა ცალი ან სულ არ არის ან ცოტა მოგვეპოება ცნობილ წიგნთსაცავებში. პარიზის ხელნაწერებმა დიდი სამსახური გაუწიეს მ. ბროსეს. მათი საშვალეებით მ. ბროსემ მიჰყო ხელი ქართული ენის, ლიტერატურის და ისტორიის შესწავლას. თითქმის თითოეული ხელნაწერი გახდა საგნათ ბროსეს შესწავლისა. ცნობები მათ შესახებ გაპნეულია ბროსეს შრომებში, განსაკუთრებით იმ სტატიებში, რომელნიც «სააზიო ჟურნალის» წიგნებში იბეჭდებოდა 1927-1837 წლებში. შემდეგ ეს ხელნაწერები აღწერა ალ. ხანანაშვილმა ორჯერ. ერთხელ «ივერიაში» მოკლეთ და შემდეგ უფრო ვრცლად ჟურნალ «მოამბეში» (1898 წ., XXIV)*).

*) ამ «მოამბის» ნომერი აქ პირიზში ვერ ვიშოვე და ბატონმა რობერტ ბლეიკმა მომაწოდა ალ. ხანანაშვილის სტატია ფოტოგრაფიულად გადაღებული, რისთვისაც დიდ მადლობას ვაწირავ.

უკანასკნელ შრომაში ალ. ხახანაშვილი იხსენიებს რა, რომ ბროსეს პატარ პატარა სტატიებში განურჩევია პარიზში ჩვენი სიტყვიერების ნაშთნი, განაგრძობს: თვით პარიზის ხელნაწერები კი დაახლოვებით არავის შეუსწავლია, ამ რამდენისამე წლის წინად მე დავბეჭდე «ივერია»-ში მოკლე განხილვა პარიზის ხელნაწერებისა. ახლა, რადგანაც უფრო დაბეჯითებით გადავათვალიერე იგინი, შემძლიან მკითხველს ვრცელი ცნობა მივაწოდო» (გ. 3).

1908 წ. პარიზში დაიბეჭდა ფრანგულად «აღწერა ნაციონალურ ბიბლიოთეკის სომხურ და ქართულ ხელნაწერებისა» შედგენილი ფრედერიკ მაკლერისა და გამოცემული ერნესტ ლერუს მიერ. მაკლერი ცნობილი არმენისტია. ქართული ხელნაწერების აღწერის დროს ის უჩვენებს ბროსეს შრომებს და აგრეთვე ემყარება ალ. ხახანაშვილის ცნობებს ჟურნალ «მოამბეში» დაბეჭდილს.

ყველა ხემო თქმულის შემდეგ მე აღარ მეგონა დამჭირდებოდა ამ ხელნაწერების ხელახლა განხილვა, მაგრამ, როგორც ქვემოთ მკითხველი დაინახავს, ეს საჭირო აღმოჩნდა. გარეგანი აღწერა ხელნაწერებისა ფ. მაკლერის მიერ შედგენილ კატალოგში სრული და ჯეროვანია, ამიტომ მას არ შევხებით, შინაარსის აღნუსხვა ძლიერ სუსტობს, ხოლო უთარილო ხელნაწერების დროს განმარტება, იშვიათი გამოჩაკლისის გარდა, სულ შემცდარია, თარიღიანი ხელნაწერებიც ზოგჯერ შეცდომით არის აღნიშნული. ხშირად ალ. ხახანაშვილი ბროსეს მიერ სწორედ წაკითხულს ამახინჯებს, და მაკლერი მას იმეორებს. ამ შეცდომების შესწორება აქვს მიზნათ ამ შრომას.

მაგრამ ერთი დიდი მნიშვნელობა პარიზის ხელნაწერებისა იმაშიაც მდგომარეობს, რომ ესენი გვაძლევენ გასაღებს ოცი ქართული კრიპტოგრაფისა ანუ საიდუმლო დამწერლობისა, რომელსაც ბროსემც მიმქცია დიდი ყურადღება, მაგრამ ჩვენი მეცნიერების მიერ შეუმჩნეველი დარჩა. ალ. ხახანაშვილი ამ ნიმუშებს სრულიად არ იხსენიებს.

პატივცემული პროფესორი ივ. ჯავახიშვილი თავის ახალ შრომაში «ქართული დამწერლობათა მცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია, ტფილისი 1926 წ.» აღნუსხავს თუ რა არის გაკეთებული ქართულს საიდუმლო დამწერლობაში (გვ. 129-133) და აცხადებს, რომ აკად. მ. ბროსეს ნათქვამი აქვს, რომ ბევრი სხვადასხვა საიდუმლო ანბანის ნიმუში ჰქონია ხელთაო, მაგრამ არც ერთს მაგალითს ბროსეს მიერ გამორკვეულ კრიპტოგრაფისა არ უჩვენებს. აგრეთვე პროფ. აკაკი შანიძე უშვალოდ არკვევს ერთ კრიპტოგრაფს (იხ. ქართული კრიპტოგრაფიის ახალი ნიმუშები. საქართველოს მუზეუმის მოამბე, I, ტფილისი 1922, გვ. 63-68), რომლის სახელწოდებას განმარტავს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ივ. ჯავახიშვილმა ფარსადან გორგიჯანიძის მიერ შემოღებული ანჯანური კრიპტოგრაფი დაბეჭდა თავის პალეოგრაფიაში. აკაკი ამბობს, ერთ-ერთ სისტემას, რომელიც ჩემ მიერაა ამოშიფრული, (საქ. მუზ. მოამბეში) შეიძლება ანჩინურის სახელი დაერქვას, ფარსადან გორგიჯანიძის ანჯანურის ანალოგიით (აკაკი შანიძე. კრიპტოგრაფიული მასალები. მიმომხილველი. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ორგანო. I, ტფილისი 1926, გვ. 237). აქვე აკაკი შანიძეს მოყავს ნიმუშები რამოდენიმე სხვა მისგან გარჩეულის კრიპტოგრაფებისა (გვერ. 238-243). ბროსეს შრომა ამ კრიპტოგრაფების შესახებ, რომელიც მოთავსებულია Journal Asiatique-ში 1834, Septembre t. 14, p. 244-248, შეუმჩნეველი რჩება პატივცემულ მეცნიერთათვის (ეტყობა ეს წიგნი არ მოიპოება ტფილისის წიგნთსაცავებში), შეუმჩნეველი რჩება, რომ ბროსეს დროთგან ცნობილია არა თუ ანჩინური და ანჯანური, არამედ ანკოეური და ანრეურიც. თუ ეს ოთხი კრიპტოგრაფი გამორკვეული იყო ბროსეს მიერ და მათი გამოყენება შეეძლო მკლევარს, სამაგიეროდ შეუძლებელი იყო გამოყენება დანარჩენი 16 კრიპტოგრაფისა, რომელნიც შეიცავენ ამდენივე განცალკევებულს ანბანს, ვინაიდან, თუმცა მათ არსებობას ბროსე აღნიშნავს, მაგრამ პალეოგრაფიულად მოყვანილი არა

აქვს და უამისოდ მათი გამოყენება შეუძლებელი რჩებოდა. ბროსე თვით ამბობს: tous ces alphabets, excepté les quatre derniers (ანჩინური, ანჯანური, ანპოეური, ანრეური), me paraissent difficiles à tracer, et par là peu commodes pour le but que l'on se propose (p. 248-249).

ჩვენი მიზანია ეს ნაკლი შევაგსოთ და მკლევართ მივსცეთ საშვალება გამოიყენონ იგინი. ამიტომ ვათავსებთ ყველა კრიპტოგრაფებს ხუთ ტაბულაზე იმ წომით და სახით, როგორც დედანშია (იხ. ტაბ. I, II, III, IV და V).

გასაღები ანჩინურისა წარმოდგენილია № 15 (ძველი ფონდი II) ხელნაწერში ნაციონალური ბიბლიოთეკისა, რომელიც შეიცავს შინაარსით გალექსილს ბარამიანს. აქ ბოლოს სხვა და სხვა ლექსებთა შორის ასეთი მინაწერია:

«ამას ანჩინური ეწოდების:

აჩ. ბც. გძ. დწ. ექ. ვხ. ზა. ცთ.

ირ. კს. ლტ. მუ. ნფ. ქჯ.

ღო. ყპ. შყ.

ესენი ერთმანერთის ნაცვლად დაისმის».

როგორც მკითხველი ხედავს აქ კრიპტოგრაფად ნახმარია ჩვეულებრივი ანბანი, მხოლოდ ასოთა მნიშვნელობა შეცვლილია. ვინაიდან ქართულში ეს კრიპტოგრაფი იწყება აჩ, ესე იგი ა და ჩ ერთიმეორეს მაგიერ იხმარება, ამიტომ ამას ანჩინური დარქმევია. რასაკვირელია, თუ სხვა ამგვარი სისტემა იქნებოდა შემოღებული, იმასაც ამის ანალოგიით უნდა დარქმეოდა იმ ასოების შეერთებული სახელი, რომლებითაც ეს სისტემა იწყებოდა. და მართლაც ყოფილა ჩვენში სხვა ამგვარი სისტემები. ნაციონალურ ბიბლიოთეკის მეორე ხელნაწერი № 1 გვაძლევს ჩვენ გარდა ანჩინურისა კიდევ სამს ასეთ სისტემას: ანჯანურს, ანპოეურს და ანრეურს. მართალია ამ სისტემებს სახელები არ უწერია ჩვენს ხელნაწერში, მაგრამ თვით სისტემები განცალკავებულათ არის წარმოდგენილი ტაბულაზე (იხ. ტაბ. I) შემდეგის სახით:

ანჩინური	ანჯანური	ანკლეთური	ანრეთური
აჩ	აჯ	აჟ	არ
ბც	ბა	ბკ	ბს
გძ	გხ	გჯ	გტ
ღწ	ღჭ	ღა	ღუ
ეჭ	ეწ	ეხ	ეფ
ვხ	ვძ	ვჭ	ვქ
ზა	ზც	ზწ	ზღ
თ	თხ	თძ	თყ
ირ	თშ	თც	თშ
კს	იყ	იჩ	იჩ
ლტ	კლ	კშ	კც
მუ	ლქ	ლყ	ლძ
ნფ	მფ	მღ	მწ
ოდ	ნუ	ნქ	ნჭ
პყ	ოტ	ოფ	ოხ
ჟშ	პს	პუ	პა
ქჯ	ჟრ	ჟტ	ქჯ
		რს	

საერთოთ უნდა შევნიშნოთ: ასოები **ა** და **ჟ** არც ერთს ამ ოთხ კრიპტოგრაფში ნახმარი არ არის, **კ** და **შ** იხმარებიან მხოლოდ ანკლეთურში და სხვებში არა.

ანრეთურს აქვს მიწერილი დედანში წითლურით: ანტონი კ^აზისა (იხ. ტაბ. 1), და უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ეკუთვნის ანტონ I კათალიკოსს.

1. პირველი კრიპტოგრაფი ანჩინური. ეს კრიპტოგრაფი ყველაზე ძველი უნდა იყოს, ვინაიდან ის გვხვდება უკვე მეათე საუკუნის ხელნაწერებში (იხ. აკაკი შინიძე. კრიპტოგრაფიული მასალები, მიმომხილველი 1, 238. კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1, 158), აგრეთვე მეთექვსმეტე, მეჩვიდმეტე და მეთვრამეტე საუკ. ხელნაწერებში (საქ. მუზეუმის მოამბე, 1, 65-68). ანჩინურის კრიპტოგრაფით შესრულებული მინაწერები მოიპოვება კიდევ ერთს ერთს მე-

თვრამეტე საუკუნის დასაწყისის მინიატურულ სახარებაში, რომელიც ჩვენ ვიპოვნეთ პარიზში ერთს ანტიქვართან სხვა რამოდენიმე ქართულ ნივთთან ერთად. ამ ხელნაწერში სიტყვა ან (ამინ) მოყვანილია ორ სხვა და სხვა ადგილს ამ სახით: ჩ^რფ, რაც ანჩინურათ ნიშნავს ან (ამინ) და კიდევ ერთს ადგილს ასეთი მინაწერია (ქარაგმებს ვხსნით):

წმიდაო ლუკა მახარებელო
 მეოხ მეყავ წინაშე ქრისტესა ყოვლად
 ცოდვილსა ამისსა მწ-
 ერალსა ღმრთეჲკ

უკანასკნელი სიტყვა ანჩინურად არის მოყვანილი, მაგრამ დაშვებულია შეცდომა: ღ-ის მაგიერ უნდა იყოს ორივე ადგილას ყ. და მაშინ გამოვა: პაპუნას.

2. მეორე კრიპტოგრაფი ანჯანური, შემოღებულია ისტორიკოსის ფარსადან გორგიჯანიძის მიერ, რასაც მოწმობს თვით ფ. გორგიჯანიძის მინაწერი:

ქ. ვისაც სამალავათ ერთმანეთთან წიგნის მიწერა გინდოდეს, ამას ქვეით, რომ ანჯანის ანბანი დაიწერების, ან ზეპირათ ისწავლეთ და დაიმახსოვრეთ და ან ანჯანის ანბანი თან იქონიეთ ხოლმე. იმით მისწერდეთ და ან მოგწერდენ წაიკითხვის. ფარსადან გორგიჯანიძეს შეუწყვია. რაც ასო თქმასა და გაგონებას მოუწდების, ყველა არის. ანჯანის ანბანი ეს არის:

ქ. აჯ. ბხ. გა. დქ. ეწ. ვძ. ზც. ჰჩ. თშ. იყ. კღ. ლქ. მფ. ნუ. ოტ. პს. რჟ. (იხ. მოსე ჯანაშვილი: ფარსადან გორგიჯანიძე და მისი შრომანი, ტფილისი 1896, გ. 72).

მიუღებლად მიგვაჩნია მოსაზრება პატივცემულ პროფესორის ივანე ჯავახიშვილისა თითქოს «ფარსადან გორგიჯანიძე არ უნდა იყოს მომგონებელი ანჯანისა. არამედ ან განმარტებელი ძველის და მივიწყებულის სისტემისა ან სხვა ქვეყნის მაგალითის მიმბაძველი». მამბაძველობა სხვა ქვეყნის მაგალითებისა ყველა კრიპტოგრაფზე შეიძლება ითქვას, მაგრამ შემოღება და შეწყობა ანჯანურისა კი ფარსადან გორგიჯანიძის საქმეა და არა გვაქვს არავითარი საბუთი არ დაუჯეროთ,

როდესაც ავტორი სწერს «ფარსადან გორგიჯანიძეს შეუწყვი-
აო». ანჯანური შემოდებულია ანჩინურის ანალოგიით. მიუ-
ღებელად უნდა ჩაითვალოს აგრეთვე აზრი, ვითომც მეჩვიდმე-
ტე საუკუნეში საზოგადოთ საიდუმლო ანბანი ანჯანის მახე-
ლით ყოფილიყოს ცნობილი, ანჯანის ანბანი ანუ ანჯანური
როგორც სამართლიანათ შენიშნავს აკაკი შანიძე (მიმოხილ-
ვანი 1,237), მხოლოდ ერთი სახეა საიდუმლო დამწერლობისა,
ისე როგორს ანჩინური, ანპოეური და ანრეური. მეორეს
მხრით მიუღებელია თვით აკაკი შანიძის აზრიც, ვითომც ფარ-
სადან გორგიჯანიძის დროს ქართულ მხედრულ ანბანში უკა-
ნასკნელ ასოდ ჯ იჯდა და არა პ, რომელიც მერვე ადგილ-
ზე იყო გადმონაცვლებული (მიმოხილველი 1. გ, 237, შენ. 4).
ანჩინურის და ანრეურის არსებობა საბუთს გვაძლევს, რომ
ასეთი სისტემისათვის სავალდებულო არ ყოფილა უსათუოთ
უკანასკნელი ასო აედოთ, ამას გარდა უკანასკნელი ასო ქარ-
თული ანბანისა მ: არის და არა პ. ჩვენს ტაბულაზე ანჯანურ-
ში სწორად არის წარმოდგენილი ზი და არა პი, აგრეთვე ბჟ
და გხ, ბხ-ის და გკ-ის მაგიერ მ. ჯანაშვილის გამოცემისა. არე-
ვა ერთმანეთში ზ და პ, კ და ხ-ისა ხშირია ბოლო საუკუნე-
ბის ხელნაწერებში და აიხსნება მით, რომ ზ დაკარგა თავის
ძველი ხასიათი დიფტონგისა და კ ბგერით აღარ განირჩეოდა
ხ-ისაგან. პ ხმარება ზ-ს მაგიერ ხშირია ხელნაწერებში და სი-
გელ-გუჯრებში, ნამეტნავად ქორონიკონის რიცხვებში.

3. მესამე კრიპტოგრაფი, ან პოეური, უნდა იყოს შემო-
ღებული ანჯანურის შემდეგ, მაშასადამე მეჩვიდმეტე, მეთვ-
რამეტე საუკუნეში, მაგრამ ვისგან არა სჩანს.

4. მეოთხე კრიპტოგრაფი, ან რეური, როგორც მოხსე-
ნებული იყო, უნდა ეკუთვნოდეს ანტონ I კათალიკოსს და ეს
რიცხვით უკანასკნელი კრიპტოგრაფი უნდა იყოს ქართულში
მთელ იმ სისტემისა, რომელსაც ატბაშური (atbache) ეწოდე-
ბა და რომელიც ასოთა მნიშვნელობით უკუღმა მობრუნე-
ბულს ანბანს წარმოადგენს (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული
პალეოგრაფია, გვ. 13). მაშასადამე ატბაშურს სისტემას ქარ-

თულში ეკუთვნიან ანჩინური, ანჯანური, ანპოეური და ანრე-
ური. მართალია ანჩინურში ასოთა ფონეტიკური მნიშვნელო-
ბის შეცვლის გარდა ასოთა რიცხვითი მნიშვნელობაც არის
• თითქო მიღებული მხედველობაში, ისე იგი, ის ასოები, რომ-
ელთა რიცხვითი მნიშვნელობაც ერთეულებს წარმოადგენს,
ნახმარია იმ ასოების ნაცვლად, რომელნიც შესაბამისად ათა-
სეულებს გამოხატავენ და წინაუკმო, ხოლო ათასეულის ასოე-
ბი ასეულებისას ენაცვლებიან შესაბამისად (აკაკი შანიძე,
საქარ. მუზეუმის მოამბე I 64-65), მაგრამ ეს არ უშლის რომ
ანჩინურიც ატბაშურ სისტემას მივაკუთვნოთ. აქ უნდა შევ-
ნიშნოთ კიდევ, რომ ის არევა ერთმანეთში 6 და 3-სი, რომე-
ლიც აკაკი შანიძის (გვ. 65) და ივ. ჯავახიშვილის (გვ. 131) ნი-
მუშებშია წარმოდგენილი ჩვენსაში არ არსებობს. საზოგადოთ
ამჩინურიც და ანჯანურიც ჩვენს ტაბულებზე უფრო სწორად
და სისტემატიურად არის წარმოდგენილი, ვიდრე სხვა დღემ-
დის ცნობილებში.

ამ ოთხი ატბაშური სისტემის ნიმუშების გარდა, ჩვენს
ხელნაწერში წარმოდგენილია კიდევ 16 სხვა კრიპტოგრაფი.
ესენი ეკუთვნიან მეორე სისტემას კრიპტოგრაფისა, რომელიც
აღინიშნება განცალკავებულის ანბანით. აქ 16 კრიპტოგრაფი
ამავე რიცხვით განცალკავებულის საიდუმლო ანბანით არის
წარმოდგენილი. ზოგს მათგანს შესატყვისი ნიშანი მხედრუ-
ლის ანბანით თითოეულის ასოს ზემოთ უწერია (ასეთებია მე-5,
მე-18, მე-19 და მე-20, იხ. ტაბ. I და V) და მისი გასაღები ცხა-
დია. სხვებს შესატყვისი მნიშვნელობა არ უწერია, მაგრამ
ეტყობა ყველა ანბანის რიგზეა დალაგებული და შესატყვი-
სის ჩვენება არც ისე ძნელია, ნამეტნავად როდესაც ანბანი
სრულად არის წარმოდგენილი, ან ცოტა ნიშნები აკლია. უმე-
ტეს შემთხვევაში პირველ რიგში აკლია 2 და 3, შემდეგ 4, 3
და 5. უფრო ძნელია გამოცნობა, როდესაც ბევრი ნიშანი აკ-
ლია. ასოები ამ ანბანებისა ამოღებულია სხვა და სხვა უცხო
ანბანისაგან, ზოგი გადაკეთებულია, ზოგში შერეულია ქარ-
თული ანბანი, მხედრული და ხუცური. ასოები ხან თავისივე

მნიშვნელობით არის წარმოდგენილი, ხან შეცვლილი მნიშვნელობით. ზოგ მათგანს გვერდზე წითლურით უწერია, თუ ვის ეკუთვნის ეს თუ ის სამალავი ანბანი. მაგალითად მეექვსეს უწერია: «არჩილისა» (ტაბ. II) და უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ცნობილს არჩილ მეფეს ეკუთვნის მე-17 საუკუნისა. მეშვიდე კრიპტოგრაფს უწერია: «კაჭფხაური», მერვეს: «თაქალთიანთა», მეცხრეს: «სულხანისა», ეს უნდა ეკუთვნოდეს საბასულხან ორბელიანს, მეათე: «ჩხეიძისა», უნდა იგულისხმებოდეს ისტორიკოსი სეხნია ჩხეიძე, მეთერთმეტეს «მუხრანელთა», უნდა ეკუთვნოდეს მუხრან ბატონებს. ეტყობა წარწერა ჰქონია კიდევ მეთორმეტეს და მეცამეტეს, მაგრამ ესლა სრულიად გადასულია. დანარჩენებს წარწერები არ ჰქონია.

განვიხილოთ რიგობით ხსენებული კრიპტოგრაფები.

5. მეხუთე კრიპტოგრაფის ანბანი (იხ. ტაბ. I) შეიცავს სულ 37 ასოს. მნიშვნელობა ნაჩვენებია მხედრულის ასოებით ყველა ნიშნების ზემოთ, გამოტოვებულია მხოლოდ-ს. მხედრული ანბანიდან თავის ადგილებზე დატოვებულია წ, ძ, ე (ამას ქვემოთ ი უნის ორის ხაზით). ხუცურის ასომთავრულებისაგან თავიანთ ადგილებზე დატოვებულია ბ, კ, ტ, ძ (გადმობრუნებული). ასომთავრული გ ნახმარია ღ-ად, ე (შებრუნებული) რ-ედ, ყ-შინად, ლ-ჩინად, ნუსხა ხუცურის ო ნიშნავს პ, ამნაირივე, მაგრამ უფრო მაღალი ასო ყ-ს, არაბული ციფრი 8 ნიშნავს ფ, ხოლო 7-წილს. ბერძნული ანბანიდან გვხვდება ა, ე, ი, მ, ნ და ო თავიანთი მნიშვნელობით და სხვა.

6. მეექვსე კრიპტოგრაფი არჩილისა (ტაბ. II), შეიცავს 36 ასოს. მნიშვნელობა ასოებს არ უწერია, მაგრამ ანბანი რიგზე უნდა იყოს დაწყობილი, აკლია ერთი ასო. ესეც სხვა და სხვა ანბანიდან და ნიშნებიდან შესდგება, მხედრულ ასოებიდან აქ დაცულია ჯ (ანის მნიშვნელობით), წ (განის მნიშვნელობით), ვ, თ, რ, ს, და წ (მნიშვნელობა ყველას შეცვლილი უნდა ჰქონდეს), ხუცური ასოებიდან გვხვდება ხ, ო, უ, ყ (ყველა შეცვლილის მნიშვნელობით), ლათინურიდან არის ამო-

ღებული ა, ი, ო, ფ, X და სხვა შეცვლილის მნიშვნელობით.

7. მეშვიდე კრიპტოგრაფი კ ა ჯ ფ ხ ა უ რ ი (ტაბ. II), შეიცავს სულ 33 ასოს. იწყება ქ-ით, მაგრამ ეს ანის შემცვლელი არ უნდა იყოს, არამედ ჩვეულებრივი დასაწყისი ქრისტეს სახელისა. უნდა აკლდეს მ, ჯ, ჰ, და მ. შით ურევია მხედრული თ, ბ, ნ, ქ, ო, ძ, უ, ც, ყ, ს. ხუცურიდან შეცვლილის მნიშვნელობით: ბ, ი, კ და სხვა.

8. მერვე კრიპტოგრაფი თ ა ქ ა ლ თ ი ა ნ თ ა (ტაბ. II), შეიცავს 37 ანბანს, აკლია ერთი, შესდგება სხვა და სხვა ნიშნებიდან, რომელთა შორის არიან მხედრული: ნ, ხ, მ, ო, ც, ლ, ხუცური: ფ (თავუკულმა გამოხატული), ზ, ი, პ, ჯ და სხვა.

9. მეცხრე კრიპტოგრაფი ს უ ლ ხ ა ნ ი ს ა (ტაბ. II), შეიცავს 36 ნიშანს, უნდა აკლდეს მ და ჯ. მხედრულ ასოთაგან აქ სჩანან: ვ, ო, ფ, ნ, ყ, რ, მ, კ, ა, ძ, ც, ციფრებიდან: 4, 9, 8 და 0.

10. მეათე კრიპტოგრაფი ჩ ხ ე ი ძ ი ს ა (ტაბ. III), შეიცავს 34 ანბანს, იწყება ქ-ით, მაგრამ ეს ასო აქაც სიტყვას ქრისტეს დასაწყისია. მხედრულ ანბანთაგან იხმარება: ხ, ჩ, ო, ბ, მ, პ, ასომთავრულიდან: კ, ჩ, ქ, წ, ი და სხვა.

11. მეთერთმეტე კრიპტოგრაფი მ უ ხ რ ა ნ ე ლ თ ა (ტაბ. III), შეიცავს 31 ასოს. იწყება ქ-ით, მხედრულ ასოთა შორის მოსჩანან: ვ, ყ, წ, ჩ, ა, ც, უ, ჩ, მ და სხვა.

12. მეთორმეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. III), შეიცავს 32 ასოს უნდა აკლდეს: წ, მ, ჯ, პ, ჰ და მ. ზოგიერთი ასოები მოგვაგონებს მხედრულ ჩ, ჯ, ი, თ, ნ და სხვა.

13. მეცამეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. III და IV), შეიცავს 33 ასოს, უნდა აკლდეს წ, მ, ჯ, პ და კიდევ ერთი, მხედრულ ასოებიდან დაცულია თ, ბ, ჩ, ო, ქ, და წ. მესამე სტრიქონი გადმოტანილია შემდეგ გვერდზე (ტაბ. IV) და აქ გვხდება ასომთავრული ვ, ზ, მ და ციფრი 8.

14. მეთოთხმეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. IV) ყველაზე უფრო ნაკლულოვანია, შეიცავს 20 ასოს. პირველი ასო წარმოადგენს მონოგრამას ასომთავრული ფდ-ისა, მეორე ჰგავს

მხედრულ კ, მესამე z, მეოთხე ჰგავს მხედრულ ლ, მეხუთე 9, მერვე უ, მეცხრე ხუცური ვ, მეთერთმეტე ყ, მეთუთხმეტე ო და სხვა.

15. მეხუთმეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. IV) შეიცავს 34 ასოს, მხედრულ ასოებიდან განირჩევა: თ, პ, ჯ, ი, ვ, კნ, მწ. მეოთხე ასო არის ციფრი 8.

16. მეთექვსმეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. IV), შეიცავს 22 ასოს, მეხუთე ასო მოგვაგონებს ციფირს 8, მეხუთე ო, მოჩანს კიდევ ლათინური A. მხედრული ნ და სხვა, უკანასკნელი ორი უნდა იყოს ჰ და მ.

17. მეჩვიდმეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. IV) სხვებზე უფრო თავისებურია. იწყება ასომთავრული წ, რომელიც ანის მნიშვნელობით არ არის ნახმარი, არამედ ჩვეულებრივი დასაწყისია სიტყვა «წმინდისა», ანუ «წილქანის» მაგიერია. ზოგიერთი ნიშნები ჯგუფებათ დაწერილია ხან სამჯერ და ხან ორჯერ. ასოები ა, ბ, დ და ე იმავე სახის არიან, როგორც ნ. მარის მიერ ამოშიფრულს კრიპტოგრაფში (X B. III, 207), მაგრამ აქ ა სამჯერ არის გამოვლენილი, ბ ორჯერ და მესამედ უწერია შესატყვისი ძველი მხედრულის მსგავსი ბ. მეოთხე რიგში თავიდან ოთხი ასოა წარმოდგენილი, ორი უკანასკნელი დ სრულიად ისეთი სახისა, როგორც მარის გარჩეულში, ხოლო მათ წინ წარმოდგენილია ასომთავრული ი და გ. შესაძლოა აქ ი ნიშნავდეს გ და ასომთავრული გ იყოს წარმოდგენილი იმის შესატყვისად, როგორც მსგავსად წარმოდგენილია წინა რიგში ბ. მხოლოდ აქ ერთი დაბრკოლებაა ასეთი დასკვნისათვის. ეს ის, რომ ეს ორი ასო არ არის გამოყოფილი ორს უკანასკნელიდან წერტილებით. ენი აქაც როგორც მარის გარჩეულში სიმრგვლით არის წარმოდგენილი, მაგრამ განმეორებულია და თავზე წერტილი უნის, რაც მარის გარჩეულში არ არის. და ამას გარდა ეს გამოყოფილი არ არის წერტილებით სამი შემდეგი ნიშნისაგან, რომელთა უკანასკნელი მხედრულ ვ გაჰვს და ეს იმის შესატყვისი უნდა იყოს, რომ წინა ასო ვინია, მაგრამ ეს ვ მარის გარჩეულს თითქოს ჩამოგავს, ხოლო სულ

იდენტიური არ არის. შემდეგი ჯგუფი ორი ასოსაგან შესდგება, პირველი მხედრულს ძ ჰგავს და ისეთივეა როგორც მარის გარჩეულში თ-ის შესატყვისია, მეორე ასო ხუცურ თ-ს მოგვაგონებს და იმის აღმნიშვნელი უნდა იყოს, რომ წინა ასო თანია. სხვა ასოებთა შორის მარის გარჩეულს მოგვაგონებს მეორე ჯგუფი ბოლოდან მეორე სტრიქონისა, აქ პირველი ასო იგივეა რაც მარისაში ნიშნავს რ, მესამე სტრიქონის პირველი ჯგუფის (თავიდან) მეორე ასო იგივეა რაც მარისაში ნიშნავს შ, ასომთავრული ფ მარისაში ნიშნავს ძ, აქ არის ასეთივე ასო მეორე სტრიქონში, მაგრამ რიგით ძ არ უნდა ნიშნავდეს, აგრეთვე ასომთავრული ქ მარისაში ნიშნავს დ, აქ ასეთი ასო ორჯერ არის წარმოდგენილი მესამე სტრიქონში, მაგრამ დ ნიშნავს თუ არა ძნელი სათქმელია. ამით თავდება ახლობელი და შორეული მსგავსება ამ ანბანისა მარის გარჩეულთან. ასე რომ ეს ანბანი და მარის გარჩეული ერთი და იგივე არ არის, უმეტესი ასოები მსგავსებას არ წარმოადგენენ. ამას გარდა მარის გარჩეულში ცნობილია მხოლოდ 26 ასო. დანამდვილებით იგივეობა მარის გარჩეულში და ჩვენსაში შეიძლება ითქვას მხოლოდ ა, ბ, დ. თუ ჩვენ წერტილებით გამოყოფილს ჯგუფებს მივიღებთ მხედველობაში. ასეთი ჯგუფების რიცხვი ამ კრიპტოგრაფში დასაწყისი ასოს გამოშვებით იქნება 36 და თუ ჩვენ თავიდან მესამე და მეოთხე ჯგუფში ორ ორ ასოს ვიგულისხმებთ, მაშინ ანბანი სრულად იქნება წარმოდგენილი. მხედრულ ასოთა შორის გარდა აღნიშნულისა აქ გვხვდება: წ, ბ, კ, თ (გადმობრუნებული) და ო.

18. მეთვრამეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. V) შეიცავს სულ 37 ასოს, აკლია მხოლოდ 5. შესატყვისი ანბანი უწერია თითოეულ ასოს ზემოთ. მხედრულ ასოებთა შორის თავიანთ ადგილებზე დატოვებულნი არიან: წ, ფ, ქ, ძ, შ. თ იხმარება ა-ს მნიშვნელობით. ზოგიერთ ასოებს აქვს სახე ძველი მხედრულისა.

19. მეცხრამეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. V) შეიცავს 24 ასოს, მნიშვნელობა ყველას ზემოთ უწერია. ცხრა ასო გამოშვებულია, მაგრამ მათთვის ადგილებია დატოვებული ორ-ორი

წერტილებით შემოწლუდული, ესენი არიან: ზ, პ, ყ, ფ, ლ, ყ, პ
ჯ. გამოშვებულია და მათთვის ადგილი არ არის დატოვებუ-
ლი: მ, ჯ, ჭ, ჭ და შ. ნიშნებთა შორის არის მხედრული ასოები,
შეცვლილის მნიშვნელობით: ძ, უ, ტ, მ, მ (პირუკულმა), ქ,
ლათინური q, ბერძნული დ და სხვა.

20. მეოცე კრიპტოგრაფი (ტაბ. V. ტაბულა უნდა შეაბრუ-
ნოთ წაკითხვის დროს). ეს ყველაზე უფრო თავისებურია რო-
გორც ნიშნების მხრით, ისე მნიშვნელობით, ნიშნები უფრო
აღმოსავლეთურ ანბანს წააგავენ და დაწერილნი არიან წითლუ-
რით, მათ უნის შესატყვისი მხედრული ასოები. განიყოფება
ხაზით ორ ნაწილად, ხაზს ზემოთ წარმოდგენილია ნიშნები,
რომელნიც გამოხატვენ: ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, თ, ი, კ, ლ, მ, მ, პ,
ყ, რ (აკლია ზ და მ), ხაზს ქვემოთ იგივე მოხაზულობა და ფო-
რმა ნიშნებისა გამოხატვენ გაგრძელებას ჩვენი ანბანისა: ს, ტ,
უ, ფ, ქ, ლ, ყ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჭ, ხ, პ, ჯ, პ (აკლია ჯ და შ). ნიშნები
შესდგება წერტილებისაგან, პატარა სიმრგვლეებისაგან და
მოდუნული ხაზებისაგან.

კრიპტოგრაფები, რომელნიც შესდგებიან განცალკევებუ-
ლი ანბანისაგან, ბევრი ყოფილა ქართულში. ერთი ამგვარი
კრიპტოგრაფი ამოღებული გელათის ხელნაწერიდან კ. კეკე-
ლიძემ მიაწოდა ნ. მარს და მან გაარჩია როგორც ზემოთ აღვ-
ნიშნეთ (XB, III, 205-207), ოთხიოდე ნიშნებს ამ სისტემის
კრიპტოგრაფისა უჩვენებს აკაკი შანიძე (იხ. მიმოხილველი I,
გვ. 238-241).

ქართულში არსებობდა კიდევ მესამე სისტემის კრიპ-
ტოგრაფი, სათვალავითი კრიპტოგრაფი. ასეთ კრიპტოგრაფ-
ში სიტყვის მაგიერ სიტყვის ასოთთა რიცხვითი მნიშვნე-
ლობა არის დასახელებული. ერთი ასეთი კრიპტოგრაფი პ.
ინგოროყვამ გამოაქვეყნა მიქელ მოდრეკილის მეათე საუკუ-
ნის ხელნაწერიდან, სადაც სიტყვა «მიქაელ»-ის მაგიერ სწერია:
ორმოცი ათი ექუსასი ერთი ხუთი ოცდაათი (მ—40, ი—10,
ქ—600, ა—1, ე—5, ლ—30). რიცხვების მაგიერ თუ მათ გამომ-
ხატავ ასოებს დავსვამთ, გამოვა «მიქაელ» (პ. ინგოროყვა,

ძველი ქართული სასულიერო პოეზია. ტფილისი 1913. გ. XII).
ამავე სისტემას ეკუთვნის აკ. შანიძის მიერ გამოქვეყნებული
ალექსანდრე ბატონიშვილის მინაწერი 1798 წლისა მის მიერ
ფრანგულიდან გადმოთარგმნილ სამხედრო სახელმძღვანელოს
ხელნაწერში, სადაც სიტყვების მაგიერ ციფრებია მოყვანილი
(მიმომხილველი I, 241).

ამ რიგათ ეს ხელნაწერი გვაძლევს ძვირფასს ნიმუშებს
ოცი კრიპტოგრაფისა, რომელთა შორის ჩვენ მკვლევართათ-
ვის ჯერ ხანად ცნობილია მხოლოდ ორი, ანჩინური და ანჯა-
ნური, სხვა უცნობია.

ესლა უნდა მოინახოს ჩვენს მრავალ ხელნაწერებში მინა-
წერები შესრულებული ჩვენს ტაბულებზე წარმოდგენილის
ნიშნებით, მაშინ საბოლოოდ გამოირკვევა, თუ რომელი ასო-
ები აკლია იმ საიდუმლო ანბანებს, რომელნიც ამ ტაბულებზე
სრულად არ არიან წარმოდგენილნი და შესატყვისი ასოები
ზემოთ არ უწერიათ.

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ე ბ ი.

გადავდივართ ესლა ხელნაწერების მოკლე აღნუსხვაზე იმ
რიგათ, როგორც ეს არის წარმოდგენილი დაბეჭდილ კატა-
ლოგში.

№ 1 (ძველი ფონდითაც 1)

კ რ ე ბ უ ლ ი სხვა და სხვა სასულიერო, საკალენდარო, სა-
ასტრონომიო და სხვათა სტატიებისა და ცნობებისა, სხვა და
სხვა ხელით და სხვა და სხვა დროს გადაწერილი, პატარა ტა-
ნის ხელნაწერი in 32 ქაღალდზე და არა პერგამენტზედ, რო-
გორც ალ. ხახანაშვილი აღნიშნავს. შეიცავს 171 ფურცელს.
ბოლოში აკლია, ხაწერია სანახევროთ წვრილის ნუსხურით,
სანახევროთ წვრილის მხედრულით, წიგნი შემკობილია მრავალის
ფერადებიანის ფიგურებით, ასომთავრული ასოებით,
მხედრულის და ასომთავრულის წითლურის ხვეულებით, ბა-

ლახ-ბულახებით, ყვავილებით, გეომეტრიული ფიგურებით და სხვა. მხატვრობანი წარმოდგენილია როგორც ტექსტში ისე აშიებზე. ხოლო მეორე ნაწილში ხელნაწერისა განცალკევებულ ფურცლებზედაც.

ქალაქი ხელნაწერისა ერთგვარი არ არის, უმეტეს შემთხვევაში ერთობ თხელია, ასე რომ მეორე გვერდის ასოები ხშირად პირველ გვერდზე გამოსჴვივიან, ზოგჯერ ქალაქი საკმაოდ სქელია, მაგალითათ ნუსხა ჴრელისა (ფ. 54-84) ნაწერია უფრო სქელ ქალაქზე, ხოლო ქალაქი განცალკევებულის სურათებისა სულ სქელია (ფფ. 40; 85-90; 94-95; 103-104; 108-113; 156-113; 156,160). გადაწერილია და შემკობილი ვინმე ალექსის მიერ 1725 წელს და არა 1795 წელს, როგორც აღნიშნულია დაბეჴდილ კატალოგში. ხოლო ერთი სტატია «ქირომანსი» (ფ. 150-153) სხვა უფრო ლამაზი ხელითაა დაწერილი და ალექსის არ უნდა ეკუთვნოდეს. როგორც ეტყობა, არც თვით ალექსის ერთ დროს გადაუწერია და დაუხატავს მთელი ხელნაწერი, არამედ სხვადასხვა დროს და განცალკევებულად, სხვადასხვა ქალაქზე და შემდეგ მოუჴცევია ერთ ყდაში. ხელნაწერი ქართველ კათოლიკეთა წრიდან უნდა გამომდინარეობდეს, რაც ცხადათ სჩანს როგორც სტატიების შერჩევით ისე ნამეტნავად მხატვრობით, ფიგურებით და მხატვრობის რიგის ხასიათით. ბროსე ამბობს, მხატვრობა ისეთია, როგორც სომხურ ხელნაწერებშიო. მაგრამ ეს იმდენათ მართალია, რამდენათაც ეს ემჩნევა მეხიტარისტების მიერ კათოლიკურ მხატვრობათა შეთვისებას. კათოლიკური გავლენა აჴეჴვს გარეშეა. სამების მხატვრობას ლათინური წარწერები აჴვს.

გადამწერი ალექსი რამოდენიმე ადგილს იხსენიებს თავის თავს, და თავის დედას თამარს, მაგრამ უფრო გარკვეულათ მე-90 ფურცელზედ verso, ხელთის ნახატვის ჴვემთ, გადაბმული ასომთავრულით (ქარაგმებს ვხსნით):

«ღმერთო: შეიწყალე: ამა პელთის: და: იბაკოაის: დამხატავიცა: და: დამწერიცა: მონა ღვთისა: ცოდვილი ალექსი: ჴკს: უიგ (1725)».

ალ. ხახანაშვილი შეცდომებით ასე კითხულობს ამ მინაწერს:

«ღმერთო შეიწყალე ამისა მომხვეჭელისა და დამწერისა მონა ღვთისა გიორგი. ქკს უიგ, ესე იგი 1795 წ. (?)» (მოამბე, 1898, XXIV გვ. 3).

ბროსე შეცდომით კითხულობს ალექსის მაგიერ «გრიგოლ»-ს და ჰგონია გადამწერი ხელნაწერისა არის ალექსი და დამხატავი გრიგოლ, მამა ალექსისი.

მაგრამ ზემო მოყვანილი მინაწერი ცხად ყოფს, რომ დამწერიც და დამხატავიც არის ალექსი. გრიგოლ არსად არ იკითხება ხელნაწერში.

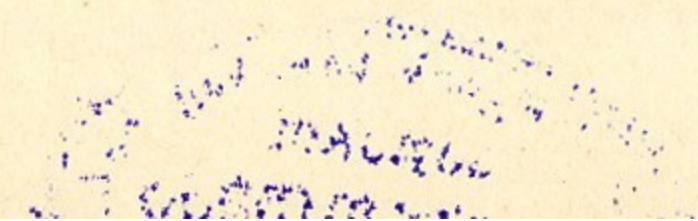
ბროსე თავის დაწვრილებით აღწერაში შინაარს ამ ხელნაწერისა 26 სტატიათ ჰყოფს (Nouveau Journ. Asiat. 1834, t. XIV, p. 143-164), მაგრამ ის თვითეულ ლოცვას ცალკე იხსენიებს. საზოგადოთ შინაარსი ასეთია:

1. იბაკონი წისა ღვთის მშობლისანი და ძილის პირნი (2-13), სათაურები წითლურის ასომთავრულის ხვეულებით. პირველ ფურცელზე verso წარმოდგეხილია მხატვრობა, სიმრგვლე ფერადებიან ყვავილებში, ხოლო აშიები პირველი შვიდი ფურცლისა შემკობილია 24 ფერადებიანი მხედრულის ასოებით. ანიდან ინამდის თითო ასოა, შემდეგ გადაბმულია: ია, იბ, იგ, იდ, იე, ივ, იზ, ით, კ (მარტო) და ბოლოს კა, კბ, კგ, კდ. ასოების თავები წარმოადგენენ გამოხატულობას ცხოველებისა, ფრინველებისა და ქვემძრომთა.

2. წესი და განგება წისა ზიარების ლოცვისა (15-19).

3. ლოცვანი წმიდისა ზიარებისა და შემდგომათ ზიარებისა თქმულნი სხვა და სხვა მამათა მიერ, დიდისა ბასილისა, იოანე ოქროპირისა, სჯიმონ მეტაფრასისა, იოანე დამასკელისა, სჯიმეონ ახლისა ღვთისმეტყველისა და სხვათა მამათა (20-33). აქ თავში არის დასაწყისი ფერადებიანი მხატვრობა. ბოლოს უწერია:.

«გასრულდა ყდ სულის საოხი ლოცვანი ესე ზიარებისანი:»

4. გალობანი წისა ღვთის მშობლისანი (34-40). ამის ბოლოს დახატულია მინიატურული ღვთის მშობლის სურათი ჩხვილედით, წელს ზევით, ხოლო მეორე გვერდზე სურათი ღვთისა ერთ არსებისა, მაგრამ სამ სახოვანისა, ლათინურის წარწერებით: Pater, Filius, Spiritus Sanctus. ეს არა ჩვეულებრივი მხატვრობა წარმოადგენს მსოფიანი კაცის სახეს მღვდელმთავრის სამოსლით, ერთის თავით, სამის პირით, სამის ცხვირით და ექვსი თვალით. სამს გამყოფელ ხაზებში უწერია: non est, შემაერთებელ ხაზში est Deus.

5. სხვა და სხვა ლოცვები, სადიდებელნი, ძილის პირნი და სახარების საკითხავნი (41-46). სათაურათ ამაებს ყვავილოვან თავსართში ასომთავრულის ხლოართულით უწერია:

ვცა შნ დიდებო.

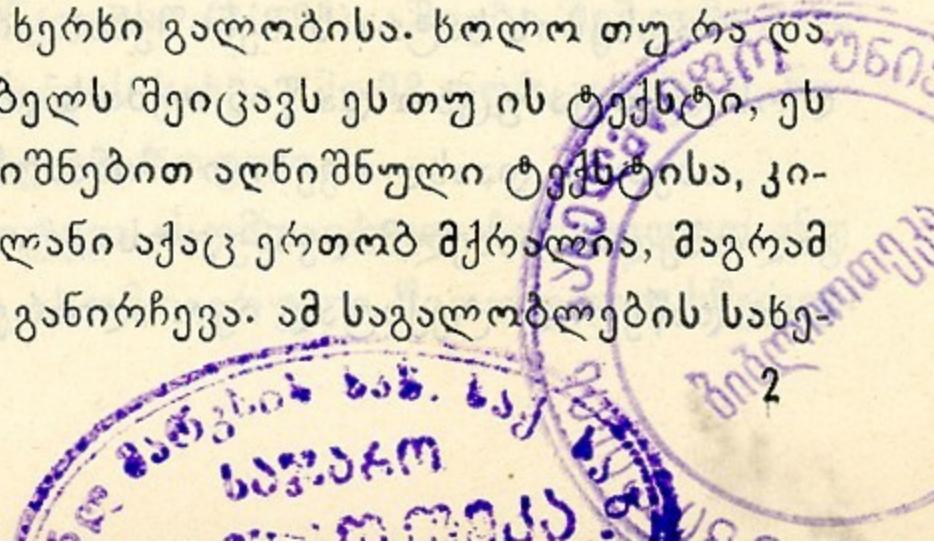
მე-45 ფურც. აშიაზე სწერია ხუცურით:

ბრძნბსა (ბრძანებასა) უსჯულოსა მის მოძღვრისსა არა დაემორჩილნეს.

6. გალობანი ყოველთა წმიდათანი (48-50 r.), ნაწერია ხუსხა ხუცურით, რომლის აშიებზე ფერადებით წარმოდგენილია ყვავილებში ათორმეტთა ზოდიაკთა სიმბოლონი: სასწორი, ღრიანკალი, მშვილდოსანი, თხის რქა, წყლის საქანელი და სხვა.

7. ხუთი გვერდი წვრილის, უშნო მხედრულის და მქრალის მეღნით ნაწერი (50 v-52 v). ბროსე და შემდეგ ა. ხახანაშვილი ვერ არჩევენ ტექსტს და გვამცნევენ, რომ ეს ტექსტი ნაწერია საიდუმლო ასოებით. მაგრამ ეს ასე არ არის. ეს ნაწილი შეიცავს საგალობლებს და ნაჩვენებია სიტყვების გაგრძელებით, წერტილებით, ხაზებით და ასოებით, თუ როგორ უნდა იგალობონ, სად გააგრძელონ ანუ ასწიონ ხმა და სხვა. აქ ერთნაირი ნოტების შემცვლელი ნიშნებია და ხერხი გალობისა. ხოლო თუ რა და რა გალობას ანუ საგალობელს შეიცავს ეს თუ ის ტექსტი, ეს ნაჩვენებია გარდა თვით ნიშნებით აღნიშნული ტექსტისა, კიდევ ცალკე აშიებზედ. მეღანი აქაც ერთობ მქრალია, მაგრამ საერთოდ მაინც საკმაოდ განირჩევა. ამ საგალობლების სახე-

სხვა

ლებია: უპატოოსნესი; და აღმატებითი; უზეშთა-
ესი... სიტყვისა მხოლოსა განუხრწნელს; ხოლო
გალობით; დღეს ტაძარი, კრეტსაბამი სამხი-
ლებელად განიპო, უსჯულოთა მათ დაიფარა; რა-
მეთუ უფალსა გხედვიდე ჯვარცმულსა; შეუძვ-
რელო ბეჭედო, უნებელო ძეო, სიბრძნეო, სიტ-
ყვაო, მკლაო მარჯვენეო გნატრი.

ჩვენი სტამბის ნიშნების საშუალებით ამ გალობის გად-
მოცემა შეუძლებელია. ეს ფოტოგრაფიის საშუალებით უნდა
გამოიცეს. დასაწყისი დაახლოვებით ასეა წარმოდგენილი:

«ქ. უპატოი:—იი: იი: ოქსნეს უუ საპაია: ვიიიახაა:
უუ: უუპა: ტოიო: ქსნც ევუიიე ექეს(?) ესუუსაპაია: ოინი:
ქერაბინთა ააა დაიად უმაპავიიია: აიაპატეცეე: ახაიავია და
იაპადუუპუმაია: პია: ავიააა: ახაი ააა:— წინათქმა: სდ: და
ესე უცხო: ავიიიი მვ ახაიაა».

ბოლოში თითოეული საგალობელისა შენიშვნებია, თუ
როგორ გათავდება საგალობელი და სხვა, მაგალითად:

«დღეს ტაძარი»-ს ასეთი შენიშვნა აქვს: მაღალზე გათავდება.
ქ: დუღეიე: საიაია: ტაიაპა: იაია: აპაძე. რისავია.—აიაა.

«კრეტსაბამი»-ს შენიშვნა აქვს: დიდება მაღლის შესხმის
კილო სდ: ი შესხმის კილო დღეს ტაძარზე გათავდება.

«განიპო უსჯულოთა მათ»-ს უწერია: უცხო ოინი და
მოკლე დღეს ტაძრისა ბოლოზე გათავდება განიპო: ქ: უ.

სჯულოთა მათ: თავი უკე: ცოტა წინ თქვევ და ქე მცვეზე
გათავდება.

«რამეთუ უფალსა გხედვიდე ჯვარცმულსა»-ს აქვს შენი-
შვნა: ი მეთუ უფალსა გხედვიდე ჯვარცმულსა თავს გახდა
სული დიდება მაღალი.

«არსების ხატი»-ს შენიშვნა: არსების ხატი თავს უსჯუ-
ლოსა ცოტა უცხო და წინ თქმა სდ.

ასეთია დაახლოვებით შინაარსი ამ შენიშვნელოვანი სა-
გალობელის სახელმძღვანელოსი, რომელიც საიდუმლო ასოე-
ბით დაწერილ ტექსტად იყო აღიარებული.

ამ სტატიაში 51 v—52 r. გვერდებზე ფერადებით შესრულებული მხედრული ასოების ლამაზი ხლართულება, რომელიც ქარაგმების გახსნით იკითხება ასე:

მოიხსენე მამაო დღესა
მას დიდისა განკითხვისა
სასა სული ფრიად
ცოდვილისა ალექსისა.

უკანასკნელი სიტყვის ხვეული ხელის მსგავსია ჯვარით.

8. ნუსხა ჭრელისა სრული და მართალი (54-84), ნაწერია ხუსხა ხუცურით, აშიები შემკობილია ფერადებით შესრულებულის ყვავილებით, ბალახ-ბულახებით და ფრინველების და ნადირთა სახეებით. ერთ ადგილას გვირგვინოსანი მეფის სახეც არის ყვავილებში. ბოლოს უწერია (მოგვყავს ქარაგმების გახსნით):

ღმერთო შეიწყალე მწერალი ალექსი განმასრულებელი ნუსხისა ამის, შეცოდებანი რანიცა იხილოთ ნუ განქირდულ ჰყოფთ, სხვადაცა ბევრი კარგი იქნების და ჩემ უცებად მცოდნესათვის ესეც ნამეტნავი არს ყოვლადვე.

9. შემდეგ ფურცლებზე (85-97) უმეტეს ნაწილათ სურათებია ფერადებით, თავში ყვავილებისა რამკებით, სიმრგვლეებით თუ ნახევარის სიმრგვლეებით, რომლებშიაც ხუცურის ასოებით მოყვანილია სათვალავის რიცხვები. ეს კვანკლოსის მაჩვენებელი ნიშნები უნდა იყოს, ვინაიდან ერთს სურათზედ დათვის ფეხია დახატული და ზედ აწერია: დათჳს ფეჳთა და მისნი კიკლოსნი: ფეხის თითებზე მხედრული წითლური ასოებია: ა ე ო უ (89 v.), ერთს სურათზე შვიდი საიდუმლოა წარმოდგენილი (90), მეორე გვერდზე სიმრგვლე ცისა, შუაში მელია და ქვემოთ ხელთა წარწერით, რომელიც ზემოთ მოვიყვანეთ.

მზის მოქცევა ანუ კვანკლოსი (91-95), აშიები შემკობილია მხატვრობით და ერთზე ქალის სახეა. მე-93 ფურცელზე v. წითლური ასომთავრული ხელჩართულია.

მე-93 გვ. v. შვიდი სიტყვა ასომთავრულ ჩართულით ანუ ხლართულით და შემდეგ ასომთავრული წითლურით სწერია:

აღიარებენ: ქეანენი:
შემდეგ ფერადებიან ლამაზ რამკაში მხედრულათ წით-
ლოურით სწერია:

ეგოდენი: ივახშე: ოც
და ათი: თვით: უძღვენ: ნა
ხევარი: განქარვე: შენეულ-
ისა: ზოგი: დაშთა: ღთო: შე: ალე[ქსი].

მე-94 ფურცელზე ფერადებიან სიმრგვლეს ცისა აწერია
მხედრულათ ირგვლივ:

ადეგ ბეჟან შავი ცხენი ქიტას მიეც.

და ქვემოთ უწერია კიდევ: კნჭი: კდ: კაცი: გ.

მე-97 ფურცელზე ასტრონომიული ნიშნები განმარტებით.

ზოდაკთა და თვეთა სახელები და მათი ემბლემების ახსნა.

10. სახარების საკითხავთა მაჩვენებელი სათაურით: კდ:
სსრბ: ზატკთა: აღდგომიდან ყთ წთ კკე: (98).

11. სლვა მთვარისა სამარადისო (99-100).

შემდეგ მე-101 ფურ. ყვავილები.

12. შვიდი მამაკდავებელი ცოდვა და შვიდი მადლი ფერა-
დებში წარმოდგენილი (102).

მე-102 ფ. V. ქვეყნის გლობესია წარმოდგენილი მაგიდაზე,
რომლის ქვემოთ მოჩანს საზომი იარაღები და გაშლილი სახა-
რება ხუცურის ტექსტით: პირველითგან იყო სიტყვა და სხვა..

მე-103 ფ. I. ყვავილოსანი შტოებია ფერადებით შესრუ-
ლებული.

13. ხელთა ახსნიტურთ აღდგომის საპოვნელათ, თუ რომ-
მელ თვეში და რომელ რიცხვს იქნების (103-104).

14. სურათები და ნახატები საასტრონომიო, მზის და
მთვარის დაბნელების გამოსაცნობათ (105-107). აქ ბოლოს
ასომთავრულით ხვეულად არის მინაწერი:

უფალო შენდობით მიანიჭე დედასა ჩემსა თამარს.

მე-106 ფ. I. ყვავილებში მოქცეულია ოთხი ლოცვა-ვედ-
რება ღვთის მშობლისადმი. მეორე ლოცვა ასეთია ქარაგმე-
ბის გახსნით:

უხრწნელო ღვთის მშობელო, დაიცევ ქალაქი შენი, რწნი
 ესე შენ მიერ მეფობს სამღვთოდ და შენ მიერ მოაქვს ძალი
 და შენ მიერვე სძლევს მტერთა, ზეშთა ექნების განსაცდე-
 ლთა, მტერთა გარე მიაქცევს და ჰმართებს განსაგებელსა
 ღვთისასა.

ეს უნდა იყოს კათოლიკეთა ლოცვა რომის ქალაქის და-
 ცვისათვის.

შემდეგ კიდევ ასტრონომიული სურათები, ხელთა დახა-
 ტული, ყვავილები (ერთ ფურცელზე მე-110 ფრინველით), ათ-
 თორმეტი დღესასწაულის ნუსხა ყვავილებში (114), ხელჩარ-
 თული წითლური ხვეული (111 v.) და სხვა ხელჩართული მხე-
 დრულია. შემდეგ ფურცელ შემოსილი ჯვარი, რომელიც
 მე-115 ფ. r. ბოლოშია წარმოდგენილი, აქ საჭიროდ ვრაცხთ
 შევნიშნათ, რომ საზოგადოთ ასტრონომიული, ასტროლოგი-
 ური და სხვა სურათები და სტატიები, რომელნიც 85-115 ფუ-
 რცლებზეა მოქცეული თხოულობს ცალკე გამოცემას ფერა-
 დებიანის სურათებით და ცალკე განხილვას და შესწავლას.
 უამისოდ საზოგადო აღწერაში ამათზე ცნობა ყოველთვის
 ცალმხრივი იქნება. სურათებს თან ახლავს უმეტეს შემთხვე-
 ვაში ასო მთავრულის ასოების რიგ-რიგად აღნიშვნანი, პარა-
 ლელურად შავის და წითელის მეღნით

15. საქრისტიანო მოძღვრება საბა სულხან ორბელიანისა
 (116-149), თავში ნაწერია ნუსხა ხუცურით, შემდეგ მხედრუ-
 ლით.

16. ხირომანტია (ხირომანსი), ანუ ნიშნები ხელის გულის
 შენობისა და მათი მნიშვნელობანი ადამიანისთვის არისტო-
 ტელის აზრების ჩვენებით, ასტროლოგიური ხასიათის სტა-
 ტია (150-153), მხედრულათ კარგის ხელით ნაწერი. დასაწყისი:
 ქ. აწ ესე უნდა ვიცოდეთ რომ ხუთის თითის ქვემოთ ხუთის
 ეტლის მთანი არიან და ხელის გული არეას მინდორი არის...

17. სხვა და სხვა სურათები (155-164), პირველზე გამოხა-
 ტულია ოთხი სიმრგლით ჯოჯოხეთი, შემდეგ ცოდვები და
 მადლნი, აყუანა სულისა წმიდისა (156), ათნი მცნება (158),

ცოდვანი და მადლნი სურათებით კიდევ (159) და შენიშვნით: ცოდვანი რომელნიცა აღადგინებენ კაცთა ღვთისა მიმართ. აქვე ზემოთ წარწერა:

ღმერთო შეიწყალე ცოდვილი ალექსი.

ქორწინება (160), ნუსხა მფრინველთა წარწერით: მფრინველთა ცნობა. ნუსხა ხილთა წარწერით: ხილის ცნობა (162 v.), ნადირის ცნობა (163 v.), ფრინველის ცნობა (164) მცენარეთა სურათებში (160-164).

18. ოცი კრიპტოგრაფის ნიშნები, რომელნიც ზემოთ მოვიყვანეთ (165-167).

19. ნუსხა მსოფლიო წმინდანებისა სიმრგვლეში წარმოდგენილი წითლურით (168).

20. კვინკლოსი (168 v.—171 r.).

უკანასკნელი ფურცლის მეორე გვერდზე დარიგებანია, ღვინის მიღების, ძილის და სახლის რიგის შესახებ მღვდელმონაზონთათვის. პირველ გვერდის წინ დატანებულ ფურცელზე ასეთი რეცეპტია:

კალის გაღესვა ეს არის.

დ. მისხალი კალა უნდა დაადნო.

ა. მისხალი სინდიყი უნდა აურიო.

პირველ გვერდზე ხელნაწერს აწერია:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიქტორ ლეტელიეს.

ლეტელიეს გადაცვალებას ბროსე, მაკლერი და ხახანაშვილი უჩვენებენ 1718 წელს. აქ დიდი ანახრონიზმი გამოდის. როგორ შეიძლება წიგნი გადაწერილი 1725 წელს ჰკუთნებოდა კაცს, რომელიც გადაცვლილა 1718 წელს? მართლმაც ჩვენს ხელნაწერში რომ იყოს ასეთი მოვლენა კიდევ შეიძლებოდა ასეთი ისე ამის ახსნა. შეიძლებოდა გვეფიქრა, პირველი ნაწილი ამ ხელნაწერისა (გ. 1-40), რომელზედაც ეს მინაწერია, შესაძლოა გადაწერილი იყო უკვე 1718 წლამდის და შემდეგ მოათავსეს ერთ ყდაში 1725 წელს გადაწერილს და კიდევ სხვა დროის ხელნაწერებთან, მაგრამ ასეთი მინაწერი სხვა ხელნაწერებზედაც მოიპოვება, მაგალითათ № 13, ომანიანის ხელნა-

წერისა, რომელიც გადაწერილია დავით რექტორის მიერ 1782 წელს. მოსაზრება ალ. ხახანაშვილისა, რომ შეიძლება ხელნაწერების თარიღებში იყოს შეცდომა, სრულიად მიუღებელია, ვინაიდან თარიღები არავითარ ეჭვს არ იწვევენ და დედნისავე ხელით არიან ყოველგან ნაწერნი. ორში ერთი, ან ეს ლეტელიე, ის არ არის, რომელიც 1718 წელს გადაიცვალა (იმის სახელი ყოფილა კამილი, მაგრამ უფრო ცნობილი ყოფილა აბბატ ლუვიეს სახელით), ან და ეს მინაწერები სხვისი ხელითაა დაწერილი მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულს, ან მეცხრამეტეს დასაწყისში ჩვენგან უცნობის მიზნით. მინაწერის ხელიც ამ დროს უფრო მოგვაგონებს.

№ 2 (ძველი ფონდით 25).

კ ა ტ ე ხ ი ზ მ ო (და არა საითიკო ღვთის მეტყველება, როგორც ალ. ხახანაშვილი აღნიშნავს) ანუ აღსარება მართლისა სარწმუნოებისა წი^ასა-კათოლიკე და სამოციქულოსა ეკლესიისა მართლმადიდებელთა აღმოსავლისათა. კითხვა მიგების სახით. დასაწყისი წითლურით:

წყალობითა ღ^ასათა პატრიარხი ნეკტარიოს წი^ასა ქალაქისა იერუსალიმისა და ყ^აისა პალესტინისა ყ^ათა მართლ მადიდებელთა მამათა და საყურელთა შ^ალთა გი^ახნ, ხ^ა უ^აისა მიერ მადლი, მშვიდობა და წყალობა იყავნ თქ^აწ^ან ყ^ათა თანა:

მხედრული ხელნაწერი ქალაქდზე და არა ტყავზედ, როგორც ალ. ხახანაშვილი უჩვენებს. შეიცავს სულ 213 გვ. და კიდევ 26 გვ. დამატებას^{*)}, გადაწერილია მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, რაც უეჭველი ხდება ხელის და მართლწერის მიხედვით, მაგალითად იხმარება ჭ-ბრჯგუ, წიგნი გაყოფილია სამ ნაწილად: 1. სარწმუნოება, (1-122), 2. სასოება (123-162), 3. სიყვარული (163-213). ბოლოს დართული აქვს ცალკე სათვალავით: მღუდელმთავრისა ლიტურგიისა განმა-

^{*)} მე-66 და 99 გვერდების აღნიშვნა გამოშვებულია პაგინაციაში.

რტებაჲ სახის-მეტყველებით. ვ̄ დ ყ სავე მლუდეღ-მოქმედება-
სა მისსა საიდუმლოებითი ძალი უპყრის (1-26). სათაურები
შესრულებულია მშვენიერის ასომთავრულის ხვეულებით სი-
ნგურით. ტექსტი კითხვა-მიგების ყაიდაზეა მოყვანილი.

№ 3 (ძველი ფონდით 2)

კანონი წელიწადისაჲ წესისაებრ წმიდისა
ქალაქისა იტრუსალიმისა, in folio, ნაწერია კარგს
ეტრატზედ ლამაზის ნუსხა ხუცურით ორს სვეტად, სათაურე-
ბი წითლურით, თავში და ბოლოში აკლია, დაცულია 387 ფუ-
რცელი, ძველი პაგინაცია ნაჩვენებია რვეულებზე ასომთავ-
რულით. რვეულში 8 ფურცელია. უკანასკნელ რვეულს უნის
სათვალავი ნზ (57), ამ რვეულში ეხლა მარტო ოთხი ფურცე-
ლია. ტექსტი იწყება მეხუთე რვეულით, ხოლო მე-56 რვეულს
მიჰყვება ჯერ მეოთხე რვეული, შემდეგ მესამე, ასე რომ ეს
სამი რვეული 2, 3, 4 მოქცეულია მე-56 და მე-57 რვეულებთა
შორის. მარტო 57 რვეული რომ ვიანგარიშოთ, ხელნაწერში
უნდა იყოს $57 \times 8 = 456$ ფურცელი, დაცულია 387, მაშასადამე
აკლია 69. ტექსტის საკითხავები იწყება დეკემბრის თვიდან.
მრავალს ადგილს ეტრატის აშიები ბოლოში მოჭრილნი არი-
ან. ადგილ ადგილ შემდეგი დროის მინაწერებში აღნიშნულია
რაოდენობა ფურცლებისა; ერთი მე-16 საუკუნის მხედრულის
ხელით მინაწერი (ფ. 341 v.) გვამცნევს:

ქ. ოთხას ორმოცდა ოთხი ფურცელი არის და ვინც და-
აკლოს ღმერთმან ჰკითხოს დღესა მას საშინელსა განკითხვი-
სასა. მე-272 ფურც.: ოთხას თორმეტი ფურცელია.

მე-370 ფ. მე-17-18 საუკ. მხედრულის ხელით: სამას ოთხ-
მოცდა თორმეტი ფურცელი არი(ს) და სამოცი დაჭრილია.
კრულმცა ორსავე ყოფასა თავად ამა ყოლსა (ყოვლისა) დამ-
ჭრელი და აწ თორავინ (sic) დაკლოს ანო *) ფურცლად დ ანო *)
დაჭრილ იოდას *) თანამცა ნაწილი მისი.

*) საინტერესოა ამ დროისთვის ასო «ო»-ს ხმარება «უ»-ს
მაგიერ მხედრულ წარწერაში.

ასეთივე წარწერა გამეორებულია მე-386 ფურცელზეც.

მე-386 ფურცელზე მინაწერში ნახვენებია მე-18 საუკუნ. მხედრულით: სამას ოთხმოცდა თორმეტი ფურცელი.

იტალიანური მინაწერი თავში გვამცნევს, რომ ეს ხელნაწერი გამოუგზავნია ევროპაში საქართველოდან კაპუჩინთა მისიონერების წინამძღვარს 1731 წელს.

ეს ერთი საუკეთესო ხელნაწერი ნაციონალ ბიბლიოთეკისა შეიცავს იმავე ტიპის იერუსალიმის კანონს, რომელიც პროფ. კარ. კეკელიძემ გამოსცა ტფილისში 1912 წ. მაგრამ ამაში ბევრი თვალსაჩინო და საყურადღებო განსხვავებანიც მოიპოვება და ჩვენდა სასიამოვნოთ ეს ხელნაწერი ფოტოგრაფიულად გადაუღია და საყურადღებო გამოკვლევა უძღვნია ბონის უნივერსიტეტის პროფესორს აწ უკვე გადაცვალებულს დოქტორს Heinr. Goussen-ს: *Über georgische Drucke und Handschriften. Die Festordnung und den Heiligenkalender des altchristlichen Jerusalem betreffend*, B. Kühlen, München-Cladbach, 1923, SS. 42 *).

ალ. ხახანაშვილი ხელნაწერის გადაწერის საუკუნეს არ უჩვენებს.

დაბეჭდილი მაკლერის კატალოგი ხელნაწერს აკუთვნებს მე-13 და მე-15 საუკ. ხოლო დოქტორი გუსსენი მეთერთმეტე-მეთორმეტე საუკუნეს, მაგრამ წერის ხასიათის მიხედვით, ხელნაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მეათე საუკუნის დასასრულს ან მეთერთმეტეს დამდეგს.

მე-300 ფ. ტექსტში არის მოყვანილი სხვათა შორის (ქარაგმებს ვხსნით):

თუესა დეკემბერსა კა კსენებაჲ წმიდისა გრიგოლ პართენისაჲ. ფსალმუნი: გმად ბ...

*) ამ წიგნის რეცენზია კარ. კეკელიძისა იხილე საქართ. საისტორიო და საეთნ. საზოგადოების ორგანოში «მიმომხილველში», I, ტფილისი 1926, გვ. 268-269.

თუესა დეკენბერსა კბ კსენებად რიფსიმესი და გაიანესი
და მათთანა მოწამეთაჲ: ყოველი წმიდათაჲ.

თუესა დეკემბერსა კგ კსენებად სამეუფოსა ქალაქისა კო-
სტანტინეპოლეს. სატფური წმიდისა ეკლესიისა სოფიისაჲ.
რომელი აღაშენა ღმრთის მოყუარემან ისტჳნიანე მეფემან...

ამას შემდეგ ანდერძი გადამწერისა:

დიდებაჲ შენდა ქრისტე:

დაესრულა კანონი

წელიწადისაჲ. განწე-

სებული რიცხუსა

5 თუეთასა რომელი განა-

წესეს ნეტართა და

ღმრთივ შემოსილთა წმიდათა

მოძღუართა ჩუენთა წე-

სისაებრ წმიდისა ქა-

10 ლაქისა იწმისა. რომელ-

სა ზედა ჩუენ მიერცა შეეძი-

(ნა) *).

რაოდენნიმე კრება-

ნი და საკმარნი გ-

15 ულს მოდგინებისაებრ

ღმრთისა მოყვარეთაჲსა:

რომელნი აღასრულებთ

კანონსა კეთილად მ-

სახურნი მღდელნი და

20 მოძღუარნი. ყოველივე

საკმარი თითოეუ-

ლისა ეამისაჲ. და

რიცხვ საკითხავთაჲ

მოგცეს შემდგომმან

25 ამან თავად თავად

*) აქ აშია მოჭრილია და ეს ორი ასო აკლია.

განკარგებულმან: ვითარცა

ესე განგზწესებიეს:

მე გ: ზატიკსა: დღესა

შაბათსა წმიდისა ნინო-

30 მსი 1): იანვრისა: წ: 1) ეხლა 14 იანვარს.

წმიდისა არჩილისი 2): 2) ეხლა 21 ივნისს.

ივნისა: კვ: რაჟდე-

ნისი 3): ივლისა: ვ: 3) ეხლა 3 აგვისტოს.

ამიბოს ეპისკოპ-

35 მსისა 4): აგვსტოსა: ივ: 4) ეხლა 29 ნოემბერს.

მებკამბესი: აგვსტო-

სა: კა: სარმეანისი:

ოკდონბერსა: იზ: შუშა-

ნიკისი 5): ნოემბერსა: დ: 5) ეხლა 28 აგვისტოს.

40 იოვანე სტეფანე. და ეს-

აია. მართალთა. სა-

ფლავისა. დეკენბე-

რსა: კ: ესტატი მცხ-

ეთელისა 6): 6) ეხლა 29 ივლისს.

45 საუკუნითგან ტკ-

ბილო ო. ორსავე ცხ-

ორებასა უმეტეს ა-

დიდე მამა სტეფანს

და მეოხმცა არიან

50 წინაშე შენსა. ყოველნი რომელნი შთა-

წერილ არიან წმიდასა

ამას კანონსა შინა ა ნ.

კოდვილი მწერალი

ამის წმიდისა წიგნისა

55 ლოცვასა მომიკსენ-

ეთ ღმერთმან დაგაჯეროს ა ნ.

ზემოთ მოყვანილ ტექსტში გადამწერი თავის სახელს არ უჩვენებს, მაგრამ მისი სახელი და აგრეთვე მამა სტეფანეც მოხსენებულია შუა ტექსტში მე-237 ფ. v. ამ რიგათ (ქარაგმებს არ ვიცავთ):

დიდებამ ღმერთსა ჩუენსა: დაესრულა კანონნი: ზატიკთამ: ქრისტე შეიწყალე: და ადიდე: ნათელი ჩემი: მამამ: სტეფანე: დღეგრძელობით: მწერალი მონაზონაი (sic): ლოცვასა: მოიკსენეთ: ღმრთისა: თჳს.

ეტყობა მამამ სტეფანე ფრიად გამოჩენილი პიროვნებაა და ამიტომ მწერალი მონაზონაი მას იხსენიებს მოწიწებით «ნათელი ჩემი»-ო. ვინ უნდა იყოს ეს სტეფანე? ჩვენის აზრით ის არის სტეფანე სანანოძის ძე ჭყონდიდელი, მეათე საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი მოღვაწე (იხ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტ. I, გ. 177-179).

განსაკუთრებით საყურადღებოა ჩვენთვის ზემოთ წარმოდგენილი კალენდარი ქართველთა წმინდანებისა, რომელთა შორის ზოგიერთი სხვა წყაროებში არ იხსენიება, მაგალითად მებკამბე, სარმეანი (თუ ეს სარმეან კათალიკოზი არ არი).

ეს კალენდარი თვალსაჩინოთ განირჩევა სხვა ამგვარ კალენდრებისაგან და მისი ქართული ტექსტის გამოცემა საჭიროა, გუსსენს, როგორც ეტყობა, შეცდომები შეჰპარვია ფრაზების ამოკითხვაში. თვით დასაწყისი ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილი ქართველ წმიდათა ნუსხისა, რომელიც იწყება წმ. ნინოს ხსენებით, მართლად არ არის ამოკითხული, ვინაიდან მის ხსენებას გუსსენი უჩვენებს აღდგომის მეორე სამშაბათს, ნამდვილად კი აღდგომის მესამე შაბათია. დღეები ქართველ წმიდათა ხსენებისა ეხლანდელს არ უდგება, წინეთ სხვა ყოფილა. მეორე თვალსაჩინო კალენდარი, რომელშიაც შეტანილია ქართველ წმიდათა ხსენება დაცულია ერთ სინას მთის კრებულში 956 წლისა და შედგენილია იოანე-ზოსიმეს მიერ. აქ არის ხსენებანი: აბო ტფილელისა (7 იანვარს), მეფე არჩილ ქართველისა (15 იანვ.), კათალიკოზი მამამსი (3 მაისს); მანგლისის ჯვარისა 20 მაისს; შუშანიკ დედოფლისა (17 ოქტომბ-

ბერს); «ყოველნი წმიდანი მოწამენი ქართლს შინა» (11 დეკემბერს); მცხეთის ჯვარი (ზატიკის მესამე კვირიაკეს და მარტვილის შემდეგ ოთხშაბათს) *).

ხელნაწერში ბევრია მერმენდელი მინაწერები ძველი მხედრულის ხელით, მაგრამ არა დიდ მნიშვნელოვანი ცნობებისა. მინაწერებში შენდობას თხოულობენ:

გიორგი ირემაისაძე (ფ. 97 v. ხელი მე-11-12 საუკ.), მამა ქადაგა, ნავროზა, ცხადა, კახა და არსენალა (ფ. 67, მე-13-14 საუკ.), კახა და იოვანე (ფ. 244): ხოცეთა (sic) გიორგისა შეონდვენ (sic) ღმერთმან (ფ. 81, მე-13-14 საუკ.).

მე-97 ფ. v, მე-13 საუკ. მხედრულით: ქრისტე გაუმარჯვე გუ ირულისა.

მე-113 ფ. ver. მე-12-13 საუკ. მხედრულით:

ქ. კაცი: ოჩინო (sic) იქნები: და ნაწერი საჩინო არს:

მე-107 ფ. მე-15-16 საუკ. მხედრულით:

ქ. ესე წიგნი მოგეც მე დემეტრე. თქვენ ივნს: ამა ორს: კირას: თო კეჭროლს არა წამოვიდე: ანდრიას წე: და შენ: საქმე არა გა(ვ)მართოთ მერმე პარის მომჯ. ნბლი: ვარ ის მოშთა(?): ამის მოწამე დავით არის. მე გადამწერად მყო.

ესე წიგნი მო... ოდეს: ბიძა უფლა: იწეს: დაუწერეთ ყავდა ქალი: ელისაბედ: არსე (sic) რომე დღე და ღამე პირის სგ... ესე წიგნი მისი არის.

ერთი ოთხსტრიქონიანი მხედრული აბდაუბდა მინაწერი მე-14-15 საუკ. მხედრულით ორ პირობის წერილს წარმოადგენს ორ მეზობელთ სოფელთა შორის, თუ რაზე გაიგონონ (ცუდი) ერთმანეთზე და არ გაამხილონ, პატრონისთვის ასითეთრი ზღონ. სოფლების სახელები (საბარათაშვილოს სოფლებია) სხვადასხვა სახით სწერია:

ქ: ესე წიგნი მოგაჯსენეთ თქნა ხანკელით ბაგეთი ჩენ ლელელით ხზანდარმა და ჩემთ მეზობელთ...

*) იხ. მარტის წინასწარ მოხსენება მოგზაურობისა სინას მთაზედ, გვ. 41-42. კეკელიძე, ძველი ქარ. ლიტ. 1, გვ. 163.

ესე წიგნი მოვაკსენე (sic) თქნ ხორაკელით ბაგეთი ჩენ გელგონებით არქულმან და ჩემთ მეზობელთ რაც გაგეგონოს არ გრვიოთ(?) პატრონს თნს ასი თეთრი ვზლოთ.

მეორე ვულგალური წარწერა მე-17 საუკ. უშნო მხედრულით მოყვანილია მე-58-59 ფურცლების აშიებზე და ეკუთვნის მართა მონაზონს. ტექსტი სავსეა ზედმეტი ანუ პარაზიტული ასოებით, რომელთაც ჩვენ არ ვიცავთ. ეს და სხვა შემდეგი დროის მინაწერები მოწმობენ, რომ ხელნაწერი საბარათაშვილოში ყოფილა დაცული ბოლო დროს:

იყო ცოდვილი მონა მღთის მონაზონი მართა ოჯახსა გოშტაშაბისშვილისას მონასტერს პატიოსანს მღთებისას. დაბედა ამიერ სოფელს, ნახა და გასინჯა სიცრუე მისი და შევიდა სენაკთა უღირსი და საწყალობელი წმიდას პატიოსანს ორშაბათს მარხვისას, განმანათლებელს სულთა ჯორცთა ჩვენთა. აღდგომასა მიბძანეს მოძღვართა მაკურთხეველთა ჩემთა, გამომიყვანეს კვირაცხოვლის საწრამადი (?) ახლა ვერა მაღათითა, მერმე მისის უბიწოს მშობლის იმედითა ამიერის უკუნისამდი. ამა საქმეზე (ე) დამამტკიცოს მღთისაგან. რამაც ადამიშვილმა ამა საქმეზე პელი მამიმართოს, იმასაც ყოველნი უდაოთა მოქალაქენი, მოწამენი და მღდელთ მოძღვარნი, წინასწარმეტყველნი, მოციქულნი და ყოველნი წმიდანი მღთისანი ამ სოფელს დღეგრძელობითა, იმ სოფელსა განსვენებითა. მოძღვარს და სულიერ მამას ნიკოლოზა და პატრონი ჩვენი ბატონი პაპუნა შვილითა და შვილიშვილითა დალოცე, ამა ყოველთა წმიდათა მაღლი შეაწიე ორსავე სოფელსა. ამინ. უწყის უფალმან ერდგულნი ვიყავით თქვენი, რასაც ჩვენი სული გებრალებათ უპატრონო, ღმერთი დაგიმადლებსთ, უშვილო უძეო შენდობას მიბრძანებდეთ:.

ამ წერილში მოხსენებული პაპუნა არის ბარათაშვილი ანუ გოშტაშაბისშვილი, კარგათ ცნობილი ჩემ მიერ გამოცემულის მრავალის სიგელებით 1636-1703 წლებისა (საქართველოს სიძველენი, ტ. I, გამოცემა 1, გვ. 118, 132, 139, 354-368). ამის მიერ აშენებულია ამლივის ეკლესია საბარათაშვილოში.

№ 4 (ძველი ფონით 3)

ს ვ ი ნ ა ქ ს ა რ ი თისლისა მონასტრისა *), in folio, ეტრატზედ, ერთ სვეტად მოხზო ნუსხა ხუცურით, ხელნაწერის მცირედი ნაწილია დაცული, შეიცავს მხოლოდ 87 ფურცელს, ძველი პაგინაცია რვა ფურცლიან რვეულებზეა აღნიშნული; თავში აკლია 4 რვეული და მეხუთე რვეულს აკლია კიდევ ერთი ფურცელი; უკანასკნელი რვეული ეხლა მეთუთხმეტეა. ეს სვინაქსარი საყურადღებოა ჩვენთვის განსაკუთრებით მით, რომ მის აშიებზე მრავალი მინაწერებია, ეგრეთ წოდებული აღაპებია და შეწირულობის სიგელები, რომლებშიაც იხსენიება სამცხის გვარეულობის პირნი. ყველა ეს მინაწერები ლიტოგრაფიის საშვალეებით დართულია ბროსეს მიერ პარიზში 1830 წ. გამოცემულს Chronique Géorgienne-ის ბოლოში, გვ. 113-128. ამავე ხელნაწერიდან არის ამოღებული დავით და კონსტანტინეს ცხოვრება, რომელიც ბროსეს აქვს გამოცემული თავის Elements de la langue géorgienne-ში, გვ. 268-283. საკვირელია, რომ აღ. ხანანაშვილი არც ბროსეს გამოცემას აღნიშნავს და მინაწერთაგან მარტო ოთხიოდეს უჩვენებს, იმათაც შეცდომებით და ხელნაწერს აკუთვნებს მე-16-17 საუკუნეს. ამასვე იმეორებს დაბეჭდილი ფრანგული კატალოგიც. მაშინ როდესაც მერმენდელ მინაწერებთა შორის ხელნაწერში ორი დათარიღებულია. ერთი თარიღი უჩვენებს 1446 წელს, მეორე 1518 წ. **). თუ მერმენდელი ხელით მიწერილი 1446 წ. ეკუთვნის, როგორ შეიძლება ამაზე წინ დაწერილი ხელნაწერი მე-16-17 საუკ. ეკუთვნოდეს! ხელნაწერი ეკუთვნის მე-13-14 საუკუნეს. საჭიროა ამ მინაწერების შესწორებული მეორე გამოცემა.

*) სოფელი თისელი ძევს აწყურის მახლობლად სამცხეში. მისი დღემდის დაცული ეკლესიის აღწერა იხილე ჩემს შრომაში, მოსკოვის არქეოლოგიურ საზოგადოების გამოცემა: მატერიალი პო არხ. კავკაზა. XII, გვ. 5-7.

**) იხ. ბროსეს გამოცემა, გვ. 113, 116.

№ 5 (ძველი ფონდით 17)

მარხვანი, in folio, დაწერილია ეტრატზედ ნუსხასუცურის ხელით, ერთ სვეტად. შეიცავს 292 ფურცელს, თავში და ბოლოში აკლია. პაგინაცია რვეულებზეა აღნიშნული, რვეულში 8 ფურცელია; უკანასკნელი რვეულის სათვალავი ლ^ც (38), რომელშიაც 4 ფურცელია დარჩენილი, სულ აკლია 12 ფურცელი, თავში 8 (ანუ ერთი რვეული), ბოლოში 4 (თუ ხელნაწერში სულ მხოლოდ 38 რვეული იყო). ამ წიგნში სამი სხვადასხვა დროს გადაწერილი ხელნაწერია მოქცეული ერთ ყდაში. პაგინაციაც ფურცლებისა ყდის გაკეთების შემდეგ არის აღნიშნული. სამივე ხელნაწერი შეიცავს მარხვანს ანუ მის ნაწილს, მაგრამ თარგმნის არა ერთი ავტორის, არამედ სამი სხვადასხვა ცნობილი ავტორების მიერ. ეს გარემოება დაბეჭდილს კატალოგში აღნიშნული არ არის. აღ. ხახანაშვილს ხელნაწერი არ აღუწერია (წიგნთ საცავში ვერ იპოვნესო აღნიშნავს). დაბეჭდილი კატალოგი ხელნაწერს საერთოდ აკუთნებს მე-16-17 საუკ. ნამდვილათ კი პირველი ნაწილი ეკუთვნის მე 11 საუკ. ერთი რვეული შუაში მე-12 და მესამე ნაწილი მე-13 საუკ.

პირველი ნაწილი ხელნაწერისა (1-216 ფურცელი ანუ პირველი ვ^ც რვეული) შეიცავს დიდ-მარხვანს გიორგი მთაწმინდელის მიერ თარგმნის და ამ დიდ-მარხვანში მოიპოვება ანდრია კრიტელის დიდი კანონიც. ხელი წერისა ათონურია მე-11 საუკუნისა და ხელნაწერი თვით გიორგის ზედამხედველობით უნდა იყოს გადაწერილი და ბოლოში ანდერძი ყოველშემთხვევაში მისი ხელით არის დაწერილი.

ამ პირველს ნაწილში ადგილ-ადგილ გადასული ტექსტი განახლებულია. მეორე ფურცელზე ეხლანდელის ნაკლულის ტექსტისა ასეთი სათაურია:

კორციელისა შაბათსა ესენება საუკუნითგან შესვენებულთა მამათა და ძმათა ჩ^ნთა: ე^ა: ა: შ^ნ მხ^ყა და:.

აქედან დაწყებული აღდგომის კვირის გათავებამდის მთელად არის წარმოდგენილი მარხვანი.

მე-127 ფ. ასეთი სათაურია ტექსტისა: მასვე დღესა დიდნი გალობანი სინანულისანი თქმულნი ანდრეა კრიტელისანი რომელი იყო იწლიმით კა: გ: რწ წამის ყოფით.

მე-138-139 ფ. ტექსტში სინგურით სწერია:

სახელითა: ღმრთისაჲთა: ესევე: დიდნი: გალობანი: ანდრეა: კრიტელისა: თქმულნი: და ჩუენ (ჩწ): გიორგი: მთაწმინდელისა: მიერ: მეორის: გუერდსა (გწრდსა): აღწერილნი:

მე-154 ფ. ver. თავდება გიორგი მთაწმინდელის თარგმნილნი გალობანი ანდრეა კრიტელისანი და აქ შუა ტექსტში ასომთავრულით იწყება გიორგი მთაწმინდელის ანდერძი. სასვენი ნიშნები ანდერძისა ორ-ორი წერტილი, ხოლო ზოგჯერ ორ-ორი წერტილი ხაზით შუაში:- ნიშნები შესრულებულია სინგურით. ორ-ორი წერტილის მაგიერ ჩვენ ვტოვებთ თითო წერტილს, და სადაც ორ-ორი წერტილია ხაზით შუაში, იქ ვტოვებთ მარტო ორ წერტილს. ქარაგმებს ვხსნით:

ესე დიდნი. გალობანი. წმიდასა. მამასა ეფთჳმის: სავედრებელისა. პირსა ზედა. ეთარგმნეს: და მეტნი სახის მეტყოჯელებანი. და სახელნი დაეტევნეს. ვითა გონებისა შემაქცეველნი. და ძნიად. გოჯლის კმის საყოფელნი: ვითა ჩუენცა დაგოჯწერიან. თოჯსა (sic) ადგილსა. მადლითავე მისითა: კეთილად. და შოჯნიერად: და ბრწყინვალედ:

შემდეგ ფრიად წვრილის ნუსხა ხუცურით, როგორც ჩვეულება იყო გიორგი მთაწმინდელისა:

ვინაჲთგან კულა: სახიერებამან ღმრთისამან: ღირს მყო მე გლახაკი გიორგი: ხუცეს მონაზონი: მარხვათა და ზატიკთა: სრულებით თარგმნად: და წიგნი შეჰმზადა. განმანათლებელი. კათოლიკე ეკლესიისაჲ: რომელ ჭეშმარიტად: სწორია მისი: არცა ბერძენთა თანადა იპოვების: არცა ქართველთა: მაშა (sic) შეუძლებელ იყო ჩუენგან: ნაკლულევალებისა რაჲსმე დატეობაჲ: რომელი არა შუენოდა; ამის წმიდისა გჯრგჯნსა შემკობასა: ამისთჳს: იგივე დიდნი გალობანი: კუალად ფრიადი-

თა შრომითა: მეორის გუერდსა ვთარგმნენ: ვითა ბერძულად არიან: და ვითა წმიდასა ანდრეას: სახის მეტყველებანი: და სახელნი. ძუელთა: და ახალთა. წერილთაგან. ეასენნეს: ვასენნენ: და სრულიად. და შუენიერად: სრულყო: ყოვლად ძლიერმან. ღმერთმან:-

ხოლო ვინათგან: წმიდასა მამასა ეფთჳმეს: სხუასა პირსა. ზედა აღეწერნეს: და წმიდა ანდრეას. სხუასა: რავოდენნიმე (sic): დასდებელნი: და მე ვერცა. წმიდისა მამისა. ეფთჳმესსავით: დავაგდებდი: ვერც წმიდისა ანდრეასსა: ამის პირისათჳს. უმრავლესი ძალი შემოვიდა: და უმრავლესი დასდებელი: ფსალმუნთა შინა: და საჭირო იქმნა მუგლთა: წურვილადრე: დაჭრამ: გარნა ვესავდა: რომელ. დაღაცათუ: დასდებელი გამრავლებული: გარნა არა: საწყინო [არ]ს*): არამედ ყოვლად. შუენიერ. და სამგზის. საწადელი:-

ხოლო შენ ღმრთის მოყუარეო: იგიც გქონან. და ესეცა: რომლითაცა (რ^ლთაცა) აშენდებოდი: მასცა გალობდი: და ჩუენთჳს ლოცვა ყავ: რათა (რ^ა) უფალმან (რ^ნ) შემინდვნეს. აურაცხელნი. ცოდვანი ჩემნი: სხუამ კულა ყოველი. განგებაჲ. ამათ. გალობათაჲ: რ^ლ ლ^ლდყვი. და აქებდითი: და წარდგომაჲ. და ხუედრნი. და სტიქარონნი: უკუანა თავის თავის. ადგილსა. კპოვნე. და მუნით ბრძანენ: ჩუენ თჳთ იცის უფალმან: რომელ არა ვაგონებდით. თუ სიკუდილმან გუაცალოს. ამის წიგნისა სრულ ყოფად. და ძალი ფრიადი. და სივრცე. წმიდისა ამის წიგნისა. ერეოდა უძლურებასა ჩუენსა. ვინათგან კულა სრულ ყო ღმერთმან: ყოველივე განგებაჲ. მარხვათა და ზატიკთაჲ: მაშინლა კელვყავით ამა წმიდათა: და ყოვლად შუენიერთა: გალობათაცა აღწერამ: ხოლო შენ ქრისტეს მოყვარეო: ამას ჩუენსა დაწერილსაცა დასწერდი: და კმადლობდი ღმერთსა. და ადიდებდი: რომელმან უნაყოფოთაგან და უღირსთა. ესე ვითარ ტკბილი. და სურნელი: ნაყოფი გამოგცა: და უსა-

*) ამ ასო ს-ის წინ ორი თუ სამი ასო ამოფხეკილია, უნდა იყოს ანუ «არს» ანუ «იყვს».

ზღვროდ. იგი ძლიერებად მისი. უძღურებისა ჩუენისა მიერ
 სრულ ყო. ვითარცა თჯთ. ბრძანა. პირითა მით უტყუველითა:
 რომლისა არს დიდებად. თანა მამით და სულით წმიდითურთ:
 აწ და მარადის. და უკუნით: უკუმისამდე. ამინ:-

გიორგი მთაწმინდელის ტექსტს, როგორც ზემოთ აღვნი-
 შნეთ, აკლია ბოლოში. ესლა უკანასკნელი სიტყვებია:

შთაჰკედ ქუესკნელთა ქუეყანისათა და შემუსრენ მო-
 ქლონნი საუკუნენი...

მე-216 ფ. წითლურით სწერია ტექსტის ხელით:

იგივე გალობანი:

ჩუენისა: უნდოდსა: გულის კმის ყოფისაებრ: ორნივე:
 წე: დაუსხმანილა: რომელნიცა ჯერ გინჩნდენ: გალობდით:
 უგა: კი: დ:-

ამ პირველ ნაწილში ხელნაწერისა მოიპოვება ერთი მი-
 ნაწერი მე-16 საუკუნის მხედრულით მე-22 ფურცლის აშიაზე
 verso:

ღმერთო: ადიდე: ორთავე: შინა: ცხორებასა: პატ-
 რონი: ორაქავნდა: სიმრავლესა შინა: ქამთასა: ამინ: და კი-
 რიალესონ:

ორაქავნდა და ორაქავნდაშვილები სამცხე-სათაბაგოს
 დიდებულები იყვნენ და ერთს მათგანს ქაიხოსრო ორაქავნდა-
 შვილს ათაბეგმა ქაიხოსრო II და მისმა ცოლმა დედის იმედმა
 1578 წელს მიათხოვეს თავიანთი ქალი თამარი, რომელიც შემ-
 დეგ 1583 წელს ვახტანგ გურიელს მისთხოვდა და ბოლოს
 1592 წელს მანუჩარ დადიანს (იხ. რუსული თარგმანი ჩემი
 სამი სრონიკისა, გვ. 203. შენ. 2). ალბათ ამ ორაქავნდაზეა აქ
 საუბარი.

მეორე ნაწილი ხელნაწერისა შეიცავს ერთს რვეულს მე-კთ
 (ფ. 217-222), დაწერილია სულ სხვა ნუსხა ხუცურით მე-12 სა-
 უკუნისა, და წარმოადგენს გაგრძელებას თუ შევსებას წინა
 ნაკლულოვანის ტექსტისას საზოგადოთ, თორემ ისე სიტყვა
 სიტყვით შეწყვეტილ ტექსტს არ უდგება. ეს არის მიმატებუ-
 ლი არსენ ბერის, დავით აღმაშენებელის მოძღვრის, თარგმა-

ნიდან, რაც ჩანს ამ რვეულის მეორე ფურცელზე სინგურის სათაურიდან:

გ^ლბნი მეორედ მოსლვისანი: შედარებ^ლნი თარგმნთნი არს^{ნი}: ბ^{ნი}: გ^{ნი}: შემწე და მკ დღეს გ^{ნი}საკრთომელსა.

ამ მეორე ნაწილს აქვს სათაური:

იწყე აქეთგ^{ნი} სტიქარონნი მარხვათანი მეზვერისა და ფარისევლისა კვირიაკითგან: და სრულ იქმნებიან ნათლით შემოსილსა კვირიაკესა: გ^{ნი}: ა: ეკა დიდებ^ლნი:

ტექსტი რვეულისა იწყება კორციელის შაბათიდან და თავდება ყველიერის ხუთშაბათით. და ჩვენ ვიცით, რომ კორციელის შაბათის საგალობელი და ყველიერის ხუთშაბათისა უთარგმნია არსენ ბერს, დავით აღმაშენებელის მოძღვარს (კ. კეკელიძე, ძველი ქართ. ლიტერატურა I, გვ. 321).

რვეულის ბოლოს მე-222 ფურ. verso სწერია ტექსტის ხელით:

მკითხველნო ჩ^{ნი}მ ცდვილისათ^{ნი}სცა ლც^{ნი}ვა ყ^{ნი}ვთ:.

მესამე ნაწილი წიგნისა იწყება მე 30 რვეულით (ფ. 223-292), დაწერილია სხვა ეტრატზედ სულ სხვა მე-13 საუკუნის წვრილი ნუსხური ხუცურით. ეტრატი წარმოადგენს პალიმპსესტს, რომელზედაც წინეთ წერებულა ასომთავრული ტექსტი (ფ. 249-292).

ხელნაწერი შეიცავს არსენი ბერის მიერ თარგმნილს მარხვანს ანდრია კრიტელის დიდი კანონითურთ, რომელიც მას უთარგმნია დავით აღმაშენებელის ბრძანებით. ეს ნაწილი წიგნისა გადაწერილი უნდა იყოს ვინმე ოქროპირის მიერ, რომელიც მოხსენებულია ანდერძის ბოლოს (ფურცელი 248) მინაწერში:

ქ^{ნი}ე ლ^{ნი}ო შ^{ნი}ე ს^{ნი}ლი ოქროპირისაჲ ა^{ნი}:

ერთ ადგილას ტექსტში ეფრემ მცირის თარგმნილი საგალობელიც არის მოყვანილი, რომელსაც მიუძღვის ასეთი სათაური (ფ. 273) წითლურით:

ახლად თარგმნილნი უსაკუთრესითა სიტყვჯთა ეფრემის მიერ ბრძანებითა ბერისა ანტონი ტბელისაჲთა.

შემდეგ მოყვანილია ეფრემის თარგმნილი საგალობელი *).

მერმენდელი ხელით მინაწერი ამ მესაე ნაწილში ხელნაწერისა იპოება მხოლოდ მე-231 ფ. v. ხუცურათ:

ქ. ქე: ღო შე: ნავროზ: მეუღლე: მისი: გულიგ. მის შვილს: მიდიხ: შდს: ღნ: ან: ან კნ.

ამ ნაწილს ხელნაწერისა თავი აკლია და ტექსტი ეხლა იწყება შემდეგის სიტყვებით:

სამთა ყრმათა ცცხლი მძაფრი სკმილისა დაშრიტეს. რლთა იგი თა ჩნცა მის შრ გცხვნე ქე ღო ვა კცთ მყრე სრ:.

საზოგადოდ ტექსტი ამ ნაწილში იწყება ყველიერის ხუთშაბათითგან.

მე-237 ფ. v. ტექსტს წითლურით ასეთი სათაური აქვს:

მეხუთისა შჯდულისა ხუთშაბათსა სტიქარონნი სინანულისანი. მწუხრი. უწინარეს დიდთა გოლგოთასა. ბერძულსა ანბანსა ზა ჩავლენ. ვრ ესე თითოეულისა მხლისა და თა დაგჯსუმს ასოდ თსი:

მე-248 ფ. v. ტექსტის ხელით, მაგრამ უფრო წვრილი ნუსხურით სწერია ასეთი ანდერძი:

ვინამთგან წმიდათა მამათა და დიდთა მნათობთა ჩუწნთა (ჩნთა): ეფთიმეს და გიორგის: მთაწმიდელთა ორგზის ეთარგმნნეს წმიდისა ანდრეა მღვ-

დელ მთავრისა მიერ აღწერილნი ესე დიდნი გალობანი და პირველსა მას მეტად შეემოკლნეს რომლისაჲსა წერილისა სახისმეტყველებანი ყოვლად

დაეტევნეს. და ნაცვლად მათდა. სინანულისა დასდებლები (დსბლბი) შეემატა. ვითარცა მხოლოდ სულთა სარგებლისა ხოლო. და არცა წიგნთა

ძალი სიტყუა (სტა) უცთუმელობისა მეძიებელისა. ამას

*) საუბარია ეფრემ მცირეზე და მის სულის ჩამდგმელზე ანტონ ტბელზე (კეკელიძე, ძველი ქართ. ლიტერ. I, გვ. 107, 256, 262, 271-272).

თანა (ამ ს თ^ა). მისაგანცა თჯისა (თჯს სა). და ძილის პირ-
 თაგან. შეეცვალნეს. ხოლო მეორესა

განერცვნეს რამეთუ წმიდისა თქმული ყოველი სრუ-
 ლობით ეთარგმნა და მამისა ეფთჳმეს შემატებულნი იგი დას-
 დებელნი არავე დაეტევნა

ვითარცა თჯთ აღიარებს. დაღათუ ჳ^ა არა შეეცვალა.
 გარნა თჯსთა ძილის პირთა ზედა თარგმნამ არცა მას გულს
 ედგინა:

ესრეთ მძიმედ რადმე ტჯრთად ზედა ესხნეს ორნივე იგი
 ყოვლისა საქართველომსა ეკლესიათა. ამისთჯს მე უ-

ღირსმან მონამან საღმრთომსა მონებისა ღირს ქმნულთა-
 მან მდაბალმან მონაზონმან არსენი ვიკადრე მესამედ თარ-
 გმნამ

ამათ. უცვალეზლად თჯისა კმისაგან თჯთ მათვე ძილის
 პირთა რ^ა მათთა რომელთა ზედა წმიდასა ანდრეას ბერძუ-
 ლად აღეწე-

რნეს. ბრძანებითა და ჯერჩინებითა. კეთილად მსახურისა
 და ღმრთივ დაცულისა დავით (დ^თ) აფხაზთა და ქართველთა
 და რანთა. და კახთა მეფისამთა. რომელმან მე თარგმანებისა.
 ხოლო წმიდასა მწყემსთა მწყემსსა. იოანეს (ი^ნეს). ქართლი-
 სა^{*)}: კათალიკოზსა. ვითარცა კეთილად მორთულსა

ორღანოსა კელღანთა მთავარსა სულისსა. კმისამ დადე-
 ბასა კელყოფამ გზბრძანა ვინამთგან უცხო იყუნეს

ენისა ჩუჭნისაგან. ძლისპირნი ამათნი რომელი ესე ორი-
 ვე სრულყო მოხედვამან საღმრთომან და მეოხებამან ყოვლად
 უხრწნელისა ღმრთი-

ს მშობლისამან. და უზაკველი და შეურყეველი ჳეშმა-
 რიტებამ. წინა დაუყო ყოველთა ტრფიალთა სიტყჳსათა. და
 მოსურნეთა

ჳეშმარიტებისთა. ხოლო კნინ სიტყუათა და ქუჭმეტრვე-
 თა სასწაული სიტყჳს საცილობელი. რომელსა შინა რამ-
 თურთით არა რამ ჳრთავს

*) ეს სიტყვა მარტო ასო ქ-ით არის წარმოდგენილი.

ჩემი. თჳნიერ ცთომილებისა. ხოლო კეთილი რომელიცა არს. ყოველი შემდგომად ღმრთისა და საღმრთოთა (ს^წლ^თთა) დიდისა მეფისა და წმიდისა თჳთ მპყრობელი-

სა ჩუჴნისა და მისისა გულს მოდგინებისამ არს. რომლისანი მრავალმცა არიან წელნი ცხორებისა მისისანი. და საუკუნო კურთხევაჲ:

მე-263 ფ. V. ტექსტის ხელით და სინგურით სწერია:

გალობანი წმიდისა და დიდისა ხუთშაბათისნი რომელთა თავნი იტყჳან ბერძულეზ:

გრძელსა მენუთესა გრძელსა გალობასა ვგალობ:

ასეთია შინაარსი ამ ფრიად ძვირფასი კრებულისა, რომელშიაც მოიპოვება დიდმარხვანი და ანდრია კრიტელის დიდი კანონი ანუ დიდნი გალობანი, რომელნიც პირველად უთარგმნია ეფთვიმე მთაწმინდელს, მაგრამ მას გამოუშვია სახისმეტყველებანი, ანუ ალლეგორიული ახსნანი სამლო წერილისანი, და სამაგიეროთ შეუტანია შით თავის მხრით რაოდენიმე დასდებელნი ანუ სინანულის საგალობელნი, ამასთანავე საგალობელის ხმანიც შეუცვლია. გიორგი მთაწმინდელს სრულად უთარგმნია დიდ მარხვანი და ანდრია კრიტელის საგალობელნი, მაგრამ ეფთვიმის ავტორიტეტით შეპყრობილს ვერ გაუბედავს ხელი ეხლო შემატებათათვის და ისინი სრულად დაუტოვებია. ამით ეს წიგნი გაზდილა, დამძიმებულა, დედანს დაშორებია და, არსენ ბერის თქმით, მძიმე ტვირთად დასწოლია საქართველოს ეკლესიას. ამას უნდა დაუმატოთ კიდევ, რომ გიორგი მთაწმინდელს თუმცა ხმანი არ შეუცვლია, მაგრამ ქართული გალობისათვის ვერ შეუფარდებია. ამიტომ მეფე დავით აღმაშენებელს უბრძანებია ცნობილ მეცნიერის და მის მოძღვრის არსენ ბერისთვის მესამედ შეუცვლელად ეთარგმნა ეს წიგნი, ხოლო ქართული გალობის უაღრესად მცოდნე-ხელოვანის, ქართლის კათალიკოზის იოანესათვის, დაუვალებია ქართულ კილოზე გაეწყო საგალობელნი, ვინაიდან ბერძნული გალობა არ ეწყობოდა ქართულს. ამ საყურადღებო მოწმობით, როგორც სამართლიანათ შენი-

შნავს ნ. მარტი, იხსნება თეორია ქართული გალობის ბერძნულიდან წარმოშობისა. ამ ხელნაწერის შემცველი ცალი, რამდენათაც ვიცით, ტფილისის მუზეუმებში არ მოიპოება, მაგრამ დაცული ყოფილა სინას მთაზე № 70 (იხ. ნ. მარტის წინასწარი მოხსენება სინას მთაზე მოგზაურობისა, გვ. 42 და მისივე, ისტორიული მიმოხილვა ძველი ქართული ეკლესიისა, ცერკოვნია ვედომოსტი 1907 წ. № 3, დამატება. გვ. 141-142; კველიძე, ძველი ქარ. ლიტ. I, გვ. 230, 320). მაკლერის კატალოგში ხელნაწერი სვინაქსარად არის ცნობილი.

№ 6 (ძველი ფონდით 18)

საგალობელი მარტის თვისათვის, დაწერილია ეტრატზედ ნუსხა ხუცურით ერთ სვეტად, პატარა ტანისა in 16°, თავში აკლია ერთი რვეული ანუ 8 ფურცელი, აკლია ბოლოშიც, უკანასკნელი რვეული მეთვრამეტეა, სრულია. ტექსტი მოყვანილია 25 მარტამდის, დაცულია 138 ფურცელი. საგალობლები სრულად არის წარმოდგენილი მარტის ოთხიდან ოცდახუთამდის. ხელი მე-12-13 საუკ. არის. ალ. ხახანაშვილი დროს არ უჩვენებს. ფრანგულს კატალოგში ნაჩვენებია მე-17 საუკ.

დასაწყისი ტექსტისა: ... გლბით შევასხმიდეთ. რთა დაწუჭს უღთბისა ნივთი ღის მსხრბით. და იგი გნთლებნ ყა სფლსა. ღთივ შნრდ. ვა მნათობნი ყდ ბრწყინვლენი. ბოლო: რ ჩმდა. სახედ აღივსო ცუარითა. საწმისი გედეონისი. თჯნიერ ჰერთაღსა. და კდ სამნი ყრმანი. სახედ ჩმდა დაიცვნა საკმლმნ. და აწ. განწმედილითა. სლითა...

№ 7 (ძველი ფონდით 20)

საგალობელი ივლისის თვისა (და არა ივნისისა, როგორც უჩვენებს კატალოგი), ეტრატზედ ნუსხა ხუცურით, ერთ სვეტად, შეიცავს 61 ფურცელს in 4° პატარა ფორმატისა. თავში და ბოლოში აკლია. ტექსტი იწყება 8 ივლისიდან, თავდება 31 ივლისით, მაგრამ ამ დღის საგალობელი სრულად არ არიან დაცულნი. ეს ხელნაწერი ნაწილია დიდი

ხელნაწერისა, რომელსაც თავში აკლია 23 რვა ფურცლიანი რვეული, იწყება მე-24 რვეულიდან, ამ რვეულს თავში აკლია ერთი ფურცელი. უკანასკნელი რვეული ოცდა მეთერთმეტეა, რომელსაც აკლია ბოლოში ორი ფურცელი. ხელი მე-12-13 საუკუნის არის. დაბეჭდილ კატალოგში ნაჩვენებია მე 17 საუკ. მე-47 ფურცლის ნახევარია დაცული, მერმენდელი ხელით მინაწერი მე-58 ფურცელზე v. მე-14 საუკ. მხედრულით:

ამა: ყლთა: წამიდათა მდლითა: იოვანესა: და მშობელთა: მისთა: შუნდავენ: ღთმან: ამინ: ამინ:

მე-59 ფურცელზე v. მე-13 საუკუნის მხედრულით:

ქ: პირველად: ცხოვრებაი: და: შემდგომად წამებაი: ყლად ქებოლისა: და: სამგზის: სანატრელისა...

№ 8 (ძველი ფონდით 19)

საგალობელნი ივლისის თვისა ეტრატზედ, ერთ სვეტად ნუსხა ხუცურით in 4°, შეიცავს 102 ფურცელს. ტექსტი იწყება პირველი ივლისიდან და თავდება 31 ივლისით, მაგრამ უკანასკნელი დღის ტექსტი დამთავრებული არ არის, ცოტა აკლია, უკანასკნელ მეცამეტე რვეულს ერთი ფურცელი აკლია. ხელნაწერი მე-12 საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს. დაბეჭდილ კატალოგში მე-17 საუკუნეა ნაჩვენები.

მე-96 ფურცელზე r. მხედრულათ სწერია:

ქ: ადიდე: ღმერთო: ბატონი: კლონი: დიასამიძე: იოვან.

მე-69 v.—72 r. მოყვანილია საგალობელნი ბარალამ კავკასიელი¹ს:

ივლისსავე ოცხა წი¹სა ბარალამ კავკასიელი¹ს: ა: გ¹ი: გ¹ნნი საჭურველი პ¹ტიოსნისა. ჯ¹ა შეიჭურე ნტ რო ბარალამ და მადლი, სლი¹სა მობდე და მტერთა მძლე ექმენ *)...

მე-31 ფურ. r.—32 v. თ¹ა ივლის¹სა: თ: წ¹სა ბაგრატ მოციქულთა სწორისა ტავრომანელთა. მდდლთ მძლ¹რისა.

¹) ბარალამ კავკასიელის ცხოვრება, იხ. ნ. მარრი, ზაპისკები რუსულ არქეოლ. საზოგ. აღმოსავ. გან. ტ. 13, გ. 109-144.

№ 9 (ძველი ფონდით 21)

თარგმანებად მათეს სახარებისად იოანე
 ოქროპირისად, ნათარგმნია ექვთიმე ათონელის მიერ. in
 folio, დაწერილია კარგ ეტრატზედ ლამაზის ნუსხა ხუცურის
 ხელით ერთ სვეტად. თავში და ბოლოში აკლია. დაცულია
 განმარტებანი 12 თავიდან 19 თავამდე. შიგა და შიგ ფურცლე-
 ბი აკლია, ტექსტი სახარებისა ზოგჯერ სინგურით არის მო-
 ყვანილი. ტექსტები შემდეგ აქა იქ ტექსტისავე ხელით და
 სინგურით მოხსენებულია ლეონტი მროველი. მაგალი-
 თად მე-11 ფურ. V.:

ქე აკურთხე ს^ლითა. ლეონტი. მრუელ. ებისკოპოსი ა^ნ.

მე-34 ფურ. R.: ლეონტი ადიდე ო^ლ ო^ლ.

მე-65 ფურ. R.: ქე მეუფე ყ^ლთა ს^უკნთო. დაიცევ ს^ლი-
 ერად და კორ^{ცი}ელად. ლეონტი მთავარ ებისკოპოსი ა^ნ.

მე-116 ფურ. V.: ქე ადიდე ლეონტი ა^ნ:

მე-121 ფურცელზე ქვემო აშიაზე მხედრულათ:

უფალო: შეიწყალე: ტფილელ: ყოფილი: ონოფრე: ერის-
 თავი: ძე (sic). ონოფრე (ხელჩართულად *).

ხელნაწერი ეკუთვნის მე-11 საუკუნეს. ამ საუკუნეში ცხო-
 ვრობდა ლეონტი მროველიც **). ალ. ხაგანაშვილი დროს არ
 განმარტავს, არც ერთს მინაწერს არ უჩვენებს; მაკლერით
 ხელნაწერი ეკუთვნის მე-16-17 საუკ.

*) ონოფრე, იოანე ნათლის მცემლის წინამძღვარი, მო-
 ხსენებულია ხელნაწერთა მინაწერებში 1697 და 1705 წლებში,
 იხ. თ. ყორდანიას, კატალოგი საეკლ. მუზ. I, გვ. 122, 200.

***) ჩვენის აზრით ეს უნდა იყოს ის ლეონტი მროველი,
 რომელიც არის ავტორი ქართლის ცხოვრების დასაწყისის
 «მეფეთა ცხოვრებისა», ამავე ქართლის ცხოვრებაში ჩართუ-
 ლის «წმიდა ნინოს ცხოვრების ვარიანტისა» და «არჩილ მე-
 ფის წამებისა», იხ. მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრების
 ვარიანტი, გვ. 211; ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართ. საისტ. მწე-
 რლობა, I, 113, 262; კეკელიძე, ძველი ქართ. ლიტ., I, 238-241.
 ლეონტი მროველი მოხსენებულია კიდევ ერთს ივერიის მო-
 ნასტრის ხელნაწერში № 65 (ნ. მარრი, ზაპისკი... ტ. 13, გვ. 84).

№ 10 (ძველი ფონდით 7)

ვეფხისტყაოსანი, in folio, დაწერილია ქალაქდზე მხედრულის ხელით მე-18 საუკუნისა, ყდა აქვს სპარსული რიგისა. შეიცავს 258 ფურცელს. ამათში 249 უჭირავს ვეფხისტყაოსანის ტექსტს თავის გაგრძელებით და გადამწერის ბოლოსიტყვაობით. შემდეგ სამთვარიო (251-258), სხვა და სხვა ლექსები (257-258); შემდეგ მრავალ დაუწერელი ფურცელია და ბოლოს ცალკე აღნიშნული სათვალავით 7 ფურცელი შეიცავს რიცხვების გამოხატვას ქართული ანბანით, ნაჩვენებია, რომელი ანბანი რომელ რიცხვს აღნიშნავს (ფ. 2); სხვა და სხვა ავათყოფობის წამლისა რეცეპტები (ფ. 3-4), შემდეგ თათრული ლექსები მხედრული ასოებით დაწერილი (ფ. 5-7).

მე-249 ფურცელზე V. გადამწერს შემდეგი ბოლოსიტყვაობა აქვს:

ქ: ესე: ლექსი: აღამა: გარდმოწერა: რომ: არის: ბეჟოას ქალი(ა) ცოდვისგან: ვიტანჯვი: მიშველეთ: ვინც: ხართ: სომხის: შვილია ადრე: წავიდეთ: სამოთხეს: შემოვიხვეწოთ: მარიაშის: შვილია და: ცოდვისგან: მალ: ნუ: მამკლავს: ვიაჯი თუ. თვის: დედის შვილია

ვახსენოთ. დამბადებელი: ღმერთი: არსისგან: ქებული წამის: ხანს: შექმნა: ქვეყანა: არვისგან: დაწუნებული ადამ: და: იევა: დაბადა. კაცთაგან: შედარებული და: ანგელოზთ: დასი: შეამკო: ეშმაკი: შექმნა: ვნებული და: ესე: წიგნი: არის: სამასი: რვა: არის: დიწერა (sic): შამახის: წიგნი: იანვრის. იე. გასულსა: ქკს ტუ.

წინანდელ წაშლილ ამოფხეკილ სიტყვებზედ სწერია ჯვარიანს სამკუთხედში:

ქ: მე: ცოდვილი: ყაზანთ: ბეჟოას: ქალამა: დამიწერია: ვეფხის: ტყაოსანი: ვინცა: გამოსწერას: შენდობა: მითხრას: მე: ქორონიკონი ნათლად დაწერილი-ტყ-უდრის 1702 წელს. დაბეჭდილ კატალოგში ავტორს ასო ქ ნი ზ-ად მიუღია და ამ შეცდომით აიხსნება, რომ ხელნაწერს 1619 წელს მიაკუთნებს.

რომ ხელნაწერი მეთვრამეტე საუკუნეს ეკუთვნის ეს გარდაწერის ხასიათისა იმითგანაც სჩანს, რომ ქალაქის ნიშანი, ფილიგრანი, წარმოადგენს ღერბს ორი ლომით აქეთ იქით და ქვემოთ უზის ლათინური ასოები AJ, მეორე ფურცელზეა ID.

ხელნაწერის პირველ გვერდზეც არის იგივე წელი აღნიშნული ოთხ სტრიქონიან წარწერაში, რომელიც შემდეგ წაუშლიათ, მაგრამ ქორონიკონი ტყ კარგათ სჩანს. ეს წარწერა ტექსტისავე ხელით არის შესრულებული და შეიძლება საზოგადოთ მისი აღდგენა:

ქ.: დაიბადა: ქალაქსა: ლამით(?) ფახოას:(?) ქალი:.

ელენე: მარტისა: ათი: გასული: დღე:.

ნავრუზი: შავთიას:(?) დილას: მთვარეს:

ექვსი: გასული: ქკს: ტყ):

ხახანაშვილსაც ქორონიკონი წინათ მოხსენებული ტზ-ანად წაუკითხავს (1619), ლექსი და მინაწერები არ მოჰყავს.

ტექსტი ვეფხის ტყაოსნისა ამ ხელნაწერში ძლიერ გარყვნილია, გადამწერი სომხის ქალი ვერ ყოფილა დახელოვნებული ქართულში, ხელიც უშნოა. ამიტომ სამართლიანად მიუწერია ვილასაც პირველ გვერდზე წიგნისა: დიად ცუდი ვეფხვისტყაოსანია. არც მეთვრამეტე საუკუნეში ყოფილა მოსაწონი ეს ვეფხის ტყაოსანი: მე-112 ფურცლის აშიაზე v. მერმენდელის ხელით ასეთი მინაწერია:

მე. იოანემ. სარდლის. შვილმა. ვნახე. მინდა. მეყიდა. და. აღარ. ვიყიდე. 1723. იოანე (ხელჩართულათ მე-113 ფურცელზე).

ამ რიგათ ეს ვეფხის ტყაოსანი გადაწერილია შემახიას უგიცი სომხის ქალის მიერ 1702 წელს.

№ 11 (ძველი ფონდით 24)

ნაკლული ვეფხის ტყაოსანი ვახტანგის მიერ დაბეჭდილი ტფილისში 1712 წელს. ყველა ნაკლული ტექსტი შევსებულია ხელნაწერით ლიბერ ქალაქდზე, ნუსხა ლამაზის მხედრულით, in folio, ქართული ტყავ გადაკრული ყდით.

სულ 172 ფურცელი, უმეტესი ნაწილი ხელითაა ნაწერი მე-19 საუკუნის დასაწყისში. ბოლოს უწერია:

სრულ იქმნა წიგნი ესე ყ^ნის ზნეობებით სავსე, რომელიც ივერიელთა შ^ნს იპოებიან. დემეტრე (ეს სიტყვა ჩართულათ სწერია).

№ 12 (ძველი ფონდით 8)

ვეფხვის-ტყაოსანი in 4°, გაკრული ნუსხა მხედრულის ხელით, ლიბერ ქალაღზე, შეიცავს 120 ფურცელს, უბრალო კარტონის ყდაში, გადაწერილია 1811 წელს, რაც სჩანს ბოლოს მინაწერიდან: დიდება ღ^თსა ყ^ნლთა მასრულსა:

სრულ იქმნა პელითა იოანე იალღუზის ძისათა:-
აპრილის 21. წელს 1811.

ფრანგული მინაწერი წინა ფურცელზე უჩვენებს, რომ ხელნაწერი შეუწირავს ბიბლიოთეკისათვის გამბას 17 ნოემბერს 1824 წ. გამბა საფრანგეთის კონსული იყო ტფილისში.

№ 13 (ძველი ფონდით 9)

ომანიანი ანუ ამბავი პირველი ტარიელის შვილის სარიდანის ძის ომან ჯაბუკისა, რომელიც ამბავი ესე ზედ მოებმის ამბავსა ვეფხვის-ტყაოსნისასა, ლექსად და პროზად. მხედრული ხელნაწერი in 4°, 20,5 × 16 სანტ. დაწერილია ქალაღზედ მორგვალ მხედრულით, შეიცავს 91 ფურცელს, ყდა კარდონისაა, მიხაკის ფერ ტყავ გადაკრული, სრულია, გადაწერილია დავით რექტორის მიერ 4 თებერვალს, 1782 წელს. სათაურები წითლურით არის ნაწერი. ბოლოში შემდეგი ლექსები და ბოლო სიტყვაობა არის დავით რექტორისა:

ჩემი თქმული შაირი მაჯამად. და თავად კიდურ-წერილობადვე. ჩემივე სახელი დავით:

- ღანაკოდარი სევდითა, გული რა დილეგს იგება:
- ზიზრახე მუნით აზატმან, წყლულო ჭირს ქვერად იგება:
- ისრით ნაკრავსა სჯეროდ, კვლა ლახვარს გულს ნუ იგება:
- და თვალთა ნუ იდენ ცვარებსა, იგვე დღე შენდა იგება:

ესეცა მისებრივი არს მაჯამა. და კიდურ-წერილობად.
სახელი ჩემივე დავით.

დასაწყისის მქონე სჭმუნავ, სოფლისთა მომკლეს მანათა:

მის მისცნა გაუმწარებლად, შვებანი ან ცხრა მანათა:

ისწავენ გაქვსვე დასასრულ, დაგიშთენ ოქრო მანათა:

და **თ**ლილთ სპეკალთ დღეს შენ ოხრება. ხვალე მე მომცნა მანათა:

ამის წიგნისა მხილველთა. და მკითხველთა. ჩემ მცირისა
ალექსის ძის დავითისაგან. ესრეთ მორეგებსენნესთ:

ამისი კითხვა. ჩემგან ვიცი რომენ. სათანამდებო არაა.
არამცა აღწერა. და ეს გვარსა ბედითსა მსოფლიოთა ჰამბავთა
ზედა დაშრომა. მარა სევდიანი საწოლთა ვსჯე ნუგეშთაგან
ყოლე მოკლებული. ურვანი გულთა მიღამებდა და კაეშანთა
განმრავლებანი ტყვე მყოფდეს სოფელსა არა ვემდუროდი.
მარა უბრალოდ დასჯასა ჩემსა ვკვირობდი. და ესეცა სოფ-
ლისაგან, რომენ არცა მე მიტევა თვისისა მზაკვრისა მშვილ-
დისაგან მტერობის ისარ განწონასა მიუცილებელი. მარმე-
ნიოსმან ჩემმან დამსვა საგნად: და ესდენტა ჭირთა განმრავლე-
ბამან. საპყრობილეთაგან შემდგომად გამოსვლამან ესე აღმა-
წერინა. ცუდად ჯდომას ცუდი შრომა ვირჩიე:

ეგრეთვე ჭირთაცა შინა ვხადო და მიხსნნეს და მასვე
სრულიად უცნაურსა და არა სრულიად უცნაურსა ღთსა
დიდება:

ს რ უ ლ იქმნა ძალითა ღთსათა: თთვესა. ძებერჟალსა.
რიცხუსა 4. წელსა. სიტყვისა ღთსა: 1782.

დავით (ჩართულათ).

მაღალ კეთილ-შობილი. ალექსის ძე რეკტორი დავით:
გამართულია. დასაწყისი:

დიდება შენდა დიდება, ღთო ყოვლისა მპყრობელო
ჩვენ უღირსთაგან უცნობო, ენითა მიუთხრობელო.

ტექსტს წინ უძღვის ცალკე ფურცელზედ ფერადებით
დახატული ერთი ლამაზი სურათი სპარსული ყაიდისა, რომ-

მელიც შეიცავს ჩვენის აზრით მისრეთის კელმწიფის ალიექ-
ბარ მეფისაგან თავისის ასულის ბურნა მელიქის კელმწიფედ
დასმის გამორჩევას. წარმოდგენილნი არიან: ხელმწიფე ტახტ-
ზედ ფეხმოკეცილი, მის წინ სავარძელში მისი ასული, აქეთ-
იქით ორნი წინამდგომნი ფალავანნი, ქვემოთ მეჩონგურე და
მერიქიბე ტაბაკით ბრეწეულების (?) მიმრთმევი.

ტექსტის დასაწყისში ფერადებიანი «ზასტავკა» არის.

პირველ გვერდზე სურათიანი ფურცლისა წარწერაა მხედ-
დრულათ:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეტელიეს.

აღწერა ამ ხელნაწერისა ნახე ბროსსე N. J. As. t. XIV.

№ 14 (ძველი ფონდით 10)

მირიანი, მხედრული ხელნაწერი, in 4°, დაწერილია
ქალაქდზე გაკრული ნუსხა მხედრულთ, შეიცავს 32 ფურ-
ცელს, კარდონის ყდით, პირველ გვერდზე უწერია:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეტელიეს. ტექსტის და-
საწყისს «ზასტავკა» ყვავილების ფერადებით შესრულებული.

სათაური: ქ: ამბავი პირველი თავი. დასაწყისი. ჩინეთის
კელმწიფისა. ამა წიგნსა ეწოდების მირიანი.

სათაურები ნაწერია წითლურით. ფილიგრანი ქალაქდისა:
გვირგვინი ვენახის ტევნით ქვემოთ.

ტექსტის დასასრულს მარცხნივ და მარჯვნივ წითლურ-
რით ნახატავი ორი ვარსკვლავის მსგავსი ყვავილია და ირ-
გვლივ წარწერა აქვს: მარცხნივ: ქ. აღიწერა. მირისა. და ნომი.
ავთამის. წიგნი. სამსა. დღესა. (მარჯვნივ): და ამისთვის. ვერა.
რაი. კაი: კელი. იქმნა. თებერვალს (იზ). ქკს: უნც: (=1770 *).

*) აღ. ხახანაშვილს 1760 წელი აქვს ნაჩვენები. კატალო-
გში მე-19 საუკ.

პირველ ფურცელზედ ხელნაწერისა ორი ლექსია:

ქ: გიწერს ბრძენი შვენიერად. უმსგავსოსა საქმეს მოვლად.
რას მაშიყოფ ვისსა ვისი, მეცნი მბრძნობენ ძველსა პრო-
ვლად.
ტრფიალების მდრანჯვენელობით: ყვავი ვარდზედ. ნუხარ
მროვლად.
და შენებრ მსგავსთა ელაციცე. მათთა ბაგეთ. იყავ მლოვლად:

ქ: იგი რა არის საწყინო. გულისა გასაგმირალი:
უკამსად ქცევა მიდამოდ. ჰყავს საყვარელი მტირალი:
სურან ერთ ოდენ სხუად არად. მუხთალ არს გულ მწირალი.
თვალთა რად ჰფარავს ფიცებით იგი არს მისდა მწირალი.

მეორე გვერდზე პირველი ფურცლისა ექვს ტაეპოვანი ლექსია კიდევ უშნო მხედრულით შემდეგ მიწერილი, უმნი-
შვნელო და უღაწათო.

ბროსეს აღწერა ნახე. N. J. As. t. XIV, გვ. 240-241 და t. XVI.
აგრეთვე Bul. de l'Acad. XXIV, გვ. 296-297.

№ 15 (ძველი ფონდით 11)

ბარამიანი, in 4°, დაწერილია ლექსად გაკრული მხედრულით, 83 ფურცელი. ყდა ხისაა შავტყავ გადაკრული ზედ ჩაღრმავებული სახეებით, სათაურები წითლოურით. ეს ბარამიანი გალექსილია ონანა მდივნის მიერ 1726 წელს ასტ-
რახანს, ხოლო ჩვენი ხელნაწერი გადაწერილია მისი დედნის-
გან 1769 წელს, 6 ოკტომბერს, და გამართულია (შესწორებუ-
ლია) დავით რექტორის მიერ 1788 წელს, ყველაფერი ეს ცხა-
დათ სჩანს ბოლოსიტყვაობიდან და წიგნის ბოლოს მინაწერე-
ბიდან. არ არის მართალი ვითომც ხელნაწერი გადაწერილი იყოს დავით რექტორის მიერ, ეს დავით რექტორის ხელი არ არის, ხოლო მისი ხელით არის დაწერილი მე-82 ფურცლის ბოლოს (recto) შემდეგი ფრაზა:

ქ: ეს ბარამიანი. მე. ალექსის ძემ დავითმან. გავმართე.
ქქს. უოვ. თიბათვის: თ:

ონანა მდივნის ავტოგრაფი ბარამიანისა მე აწერილი მაქვს დაწვრილებით (იხ. აღწერა წერა-კითხვის ხელნაწერებისა, რუსულ ენაზედ, ტ. I, გვ. 532-540). ზემოხსენებული ხელნაწერი იმეორებს ყველა ცნობებს და მინაწერებს ავტოგრაფისას, გარდა მრავალის ანბან-ქებისა, რომელიც ყოველ გვერდზე აქვს დამატებული დედანს პირველ ნახევარში ხელნაწერისა. აგრეთვე ჩემს შრომაში სრულად არის წარმოდგენილი ყველა სხვა ხელნაწერების აღწერა ბარამიანისა (გვ. 541-562). ამიტომ აქ უკვე ცნობილს მინაწერებს აღარ ვიმეორებ. თარიღი აღნიშნულია ხელნაწერში ხუცურის ასოებით:

სრულ იქმნა ოკტომბრის: ვ: ქკს. უნზ: (=1769).

პირველ გვერდზე ხელნაწერისა სხვადასხვა ხელით სწერია ცნობილი ლექსები: ყაფლანიშვილის საბასი (საბა ორბელიანის), არჩილ მეფისა, ვახტანგ მეექვსისა, სხვათა შორის მისი გამოცანა:

ოჲრსა ბროლისა ბურთს შუა შიგან უფასო თვალია,
 იაგუნდისა აუზი მაშიგან ვარდის წყალია,
 გარშემო ჭალა ავლია, ვერ დასწვავს ნაპერწკალია
 და ყველა მაზედან ვარჯიშობს მეფე და ჯართაც კმალია.

ამას შემდეგ ანახანუმის ლექსი:

ანისახანუმის ნათქუაში, ვკგონებ სანატრელს ცხებულს
 საქართველოს მეფეს თეიმურასზედ:

ორნო ლომურად შეყრილნო, ტანო წერწეტო და შალო,
 ქიშმინი მისად სახუცვლად ვით ორბი მხარ განაშალო,
 ფერად ბედისა ჩემისა პირ ქუფრად მიმონაშალო
 და დამცა იშლები ვინც ჩემი და მისი შეყრა დაშალო.

ამას შემდეგ არის ანჩინური სამალავადი ანბანის ახსნა-განმარტება, რომელიც ზემოთ მოვიყვანეთ (გვ. 4).

№ 16 (ძველი ფონდით 12)

ალზირა ანუ ამერიკელი, ტრადიცია.

მხედრული ხელნაწერი ლურჯ ქაღალდზედ, in folio, კარდონის ყდით, 35 ფურცელი, ფილიგრანს ქაღალდისა უზის ციფრი 1819. და სურათი ორთავიანი არწივისა, და ასოები: ჟ, D, R. პირველ გვერდზე მინაწერი:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეტელიეს.

სრული და უნაკლულად ეგზემპლიარია, გადაწერილია მე-19 საუკუნის 1819-1830 წლებში.

№ 17 (ძველი ფონდით 4)

ლექსიკონი საბა-სულხან-ორბელიანისა, in 4°, მოლურჯო ქაღალდზედ ნუსხა გაკრული მხედრულით, პირველი ასოები ხუცურათ არის ნაწერი თითოეულის სიტყვისა, 322 ფურცელი, ხის ყდით შავტყავ გადაკრული, ზედ გამოსახული ყვავილებით და ფიგურებით.

ქაღალდის ფილიგრანს სხვათა შორის უზის 1809 წელი. წიგნის ბოლოს ტექსტის ხელის სწერია:

დიდება სულსა ყდ წმიდასა ღთსა სრულ მყოფელსა ყთასა, სრულ იქმნა ეელითა იოანე იალღუზის ძისათა. წელსა 1812: ხ თქნ კეთილ-გულის-ამის მკითხნო, გბით რათა ლოცვით და სიყვარულითა არა დაიცონოთ (sic) სულითა მოკსენებაჲ ჩემისა უღირსებისა.

ბოლოში ხელნაწერს დართული აქვს ჩვეულებრივი ბიოგრაფიული ცნობები საბაზე, მისი და სხვების ლექსები; შემდეგ მოკლენი საქართველოსანი ქართულ და თათრულ-სპარსული სახელებით, ნუსხა ავი დღეებისა, ზოდიაკოს ნიშნებისა და სხვა. ყდას შიგნით აწერია:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეტელიეს.

ხელნაწერი წინეთ ციციშვილების საგვარეულოს კუთვნილება ყოფილა და მათი ოჯახის წევრების დაბადება და გადაცვალება არის მრავალ ადგილს აღნიშნული თავში და ბოლოში ხელნაწერისა:

თავადის დავით ციციანოვის ძე ზაქარია დაიბადა 1803 წელსა სექტემბრის 8 დღესა.

ამისავე მეორე შვილი იერონიმე დაიბადა 180 (sic) წელსა, დღესა და ამასვე დღესა გარდაიცვალა.

ამისავე ძე იესე დაიბადა 1807 წელსა მაისის 26 დღესა. გარდაიცვალა 1812 წელსა.

ამისვე ძე იოანე დაიბადა 1810 წელსა თვესა თებერვალსა 13 დღესა და გარდაიცვალა 1812 წელსა...

ამისივე ქალი დარია დაიბადა 1814 წელსა სექტემბრისა 4 დღესა.

ამისივე ძე სარდიონ დაიბადა 1816 წელსა ოქტომბრის 13 დღესა პარასკევსა, დღისა უამსა 6 მეექვსესა სოფელს ქარელში.

1809 წელსა აგვისტოს 12 დღესა მაიორის თავადის დავით ციციანოვის პატ[რე]თი დაიხატა ტფილისს.

1820 წელსა აპრილსა 14 დღესა ოთხშაბათს რომელი თხუთმეტად და ხუთშაბათად გასთენდებოდა შუალამისა პატარა მიხაილ დაიბადა თავადის მაიორისა ციციშვილის დავითის ძე ქალაქსა გორში.

1813 წელსა თებერვლის ი, კვირე დღესა თავადის დავით ციციშვილის პატარა შვილი გიორგი გარდაიცვალა.

1814 წელსა სექტემბრის 4 ... დაიბადა დავით ციციშვილის პატარა ქალი დარია.

№ 18 (ძველი ფონდით 15)

ღ რ ა მ ა ტ ი კ ა დავით ბატონიშვილისა, შედგენილი 1790 წელს ქალაქ ტფილისს. მხედრული ხელნაწერი, ლიბერ ქალაღზედ, 81 ფურცელი, მდიდრულ მაროქენის ყდით, პარიზში გაკეთებულის, in 4° პატარა ფორმატისა, ხელი სტამბური მხედრული ლამაზია, სათაურები და მეთაური ასოები ასომთავრულია. პირველ ფურცელზედ ბატონიშვილის თეიმურაზის ხელით შემდეგი წარწერაა:

ღ რ ა მ ა ტ ი კ ა ესე, ვინაჲდგან არს ქართულსა ენასა შა ურჩეულესი ამისთჳს. უძღვნი დიდებულსა პარიყის ყდ ბრძენსა

მეაზიელესა საზოგადოებასა. რათა წევრნი მისნი ქართულისა
ენისა მეცნიერნი სარგებლობდნ ამით:.

უუპატივცემულესად სრულიად ზემოდა საქართველო-
სა და სხვათა მეფის გიორგი მეათცამეტის ძე. თეიმურაზ.

ქვემოთ ამ სიტყვების თარგმანია ფრანგულათ ბროსეს
ხელით მიწერილი. ხოლო ზემოთ ფრანგულათ სწერია:

Ce livre appartient à la Societé Asiatique de Paris.

Ce livre est le premier exemplaire, qui à été composé
pour ce raison, je ne l'ai pas donné à copier.

სათაური წიგნისა: დავითის მიერ დავითიან პანკრატი-
ვანისა ირაკლი მეორისა პირმშო ძისა გიორგის პირმშოს
ძისაგან კელ-ხეზაძე: წელსა. ჩლე: ხ ქართულსა ზედა უღმ; სა-
მეუფოსა ქალაქს ტფილისს.

წინასიტყვაობაში თავის შრომას დავითი უძღვნის ირა-
კლი მეორეს. ბოლოს დავითის ხელით რამოდენიმე ტერმინე-
ბია მოყვანილი რუსულათ (მაგრამ ქართული ასოებით) და
ქართულის თარგმანით, რომლის ბოლოს თეიმურაზის ხელით
სწერია:

ეს მეფის ძის დავითის დასახსომებლად ყდაზე მოეწერა
ამ ადგილს, თვით მისის კელით. და ამისთვის აღარ წავშალოე.

ეს წიგნი ერთი საუკეთესო ეკზემპლიარია დავით ბატო-
ნიშვილის დრამატიკისა, თვით დავითისავე ნაქონი; ქალა-
დის ფილიგრანთა შორის 1788 წელი ჩანს. ხელნაწერი მე-18
საუკუნის დასასრულს ეკუთვნის და თუმცა თვით დავითის
ხელით არ არის გადაწერილი, მაგრამ მისი ზედამხედველო-
ბით არის ნაწერი, მისი ხელის წარწერები აქვს და ავტოგრაფს
უდრის.

№ 19 (ძველი ფონდით 7 bis)

სამოსწავლო დრამატიკა, in 4°, ლურჯ ქალაღ-
ზედ უზნო გაკრული ნუსხა მხედრულით და ასომთავრული
სათაურებით და მეთაური ასოებით, კარდონის ყდაში, 23 ფუ-
რცელი, მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრისა, უმნიშვნელო
ხელნაწერია.

№ 20 (ძველი ფონდით 13)

ქართული სამოსწავლო დრამატიკა; მხედრული ხელნაწერი, in 4° ლურჯ ქაღალდზე, მომრგვალო ხელით, სათაურები და მეთაურები ასომთავრულით, 52 ფურცელი, ეს ისეთივე დრამატიკა არის, როგორც № 19, ხოლო უფრო სრული და კარგის ხელით გადაწერილი, მე-19 საუკ. დასაწყისისა.

№ 21 (ძველი ფონდით 14)

ლოლიკა ანტონ კათალიკოზისა, ლურჯ ქაღალდზე, მხედრულის ხელით და ხუცურის სათაურებით, მე-19 საუკ. პირველის მეოთხედისა; ქაღალდის ფილიგრანი უჩვენებს 1807 წელს, კარტონის ყდით, 75 ფურცელი, წინასიტყვაობაში ჩამოთვლილია ფილოსოფიის დარგები, და შემდეგი შეიცავს ლოლიკის ტექსტს, რომელიც შვიდ თავად არის გაყოფილი. ბოლოს უწერია: დასასრული პირველი ნაწილისა, ეს პირველი ნაწილი ფილოსოფიისა შეიცავს მაშასადამე ლოლიკას. უფრო დაწვრილებით ამის აღწერა, ნახე ალ. ხახანაშვილი. მოამბე № 24, გვ. 15-16.

№ 22 (ძველი ფონდით 16)

შემოკლებული მოთხრობა ქართული ისტორიიდან შედგენილი მეფის გიორგის მეთორმეტის ძის თეიმურაზ ბატონიშვილის მიერ დეკემბერში 1832 წელს პეტერბურგს, ავტოგრაფი თვით თეიმურაზისა, ლამაზი მხედრული ხელით დაწერილი, მშვენიერის ოქროს ვარაყიანი ყდით, 180 გვერდი. საქმე ის არის, რომ მარ. ბროსესს მიუწერია თეიმურაზისათვის წერილი პარიზის სააზიო საზოგადოების სახელით და უთხოვია ცნობები: რაოდენნი მეფენი იყვნენ საქართველოში გიორგის სახელით და რომელს ჟამს და კიდევ ვახტანგ მეფე, ლეონის ძე, მერამდენე ვახტანგი იყო გთხოვთ გვაუწყოთო. აი ამის საპასუხოდ თეიმურაზი ვუძღვნის სააზიო საზოგადოებას ამ შემოკლებულ მოთხრობას შემდეგის თავიანთი წერილის წინ წაძღვანებით. მოგვყავს ეს შესავალი:

ფრანციელთა ერთა დიდებულისა სამეუფოსა ქალაქს პარიზის ყოვლად ბრძნისა მეაწიელის მიმართ საზოგადოებისა:-

მიიძღვანების შრომილი ესე სახსოვრად საზოგადოებისა მის: და პატივისცემისათჳს ღირს შესახებულისა სიბრძნისა მოყვარების მათისა: მამულისა ჩემისა ენასა ზედა აღწერილი, გამოკრებული სხვათა და სხვათა აღწერილთაგან საქართველოს ისტორიათასა, ორთა ამათჳს შემეცნებათა ქვემოთ ამისსა, მცირესა ამას შინა წიგნსა აღწერილთა: უღრმესითა პატივის ცემითა უმდაბლესად. უმწვერვალესის მგრძნობელობით მძღვნობელი. ზემოდა ივერიისა (ესე იგი ზემოდა საქართველოდასა) და სხვათა: მეფის გიორგის ძე თეიმურაზ:-

აღიწერა სამეუფოსა ქალაქსა შინა სანკტპეტრე-ბურგს:-

ბოლოს უწერია: სრულ იქმნა შემოკლებული ესე მოთხრობანი ყოვლითურთ ნამდვილთაგან საქართველოდასა ისტორიათა და მოთხრობათაგან სხვათა და სხვათა აღწერილთაგან გამოკრებული: წელსა ქ სით 1832-სა ქართულსა ქკს: მეათობმეტისა მოქცევისასა 520-სა: თვესა დეკემბერსა:-

მოთხრობა ფაქტიურათ დამყარებულია ქართლის ცხოვრების და ბატონიშვილი ვახუშტის ცნობებზე. ამ მოთხრობის ცალი ტფილისშიაც მოიპოვება.

№ 23 (ძველი ფონდით 6)

ეგრეთ წოდებული ქართული ხრონიკა, *Chronique Géorgienne*, რომელიც გამოცემულია პარიზში საახიო საზოგადოების მიერ, ბროსეს თარგმანით და შენიშვნებით, ტექსტი გამოცემულია ლიტოგრაფიის საშუალებით და დამზადებულია 1829 წელს, ხოლო თარგმანი და საერთო წიგნი გამოვიდა 1830 წელს. სათაურათ ამ გამოცემას უწერია: ცხოვრება საქართველოსა. *Chronique Géorgienne, traduite par. M. Brosset jeune*, მაგრამ ხელნაწერში ტექსტს არავითარი სათაური არა აქვს და პირდაპირ იწყება სიტყვებით: «ქრონიკონსა: აა: თურქნი მოვიდნენ მეფე გიორგი მოკლეს»... და სხვა. დაწერილია კარგ ქალაქში in 4° ლამაზი სტამბურის

მხედრულით მე-18 საუკუნისა, შეიცავს სულ 96 დაწერილ ფურცელს, თავში ორი ფურცელი დაუწერელია, ბოლოში ექვსი ადგილ ადგილ ტექსტში სიტყვები და სტრიქონები წითლურით არიან ნაწერნი, ზოგჯერ ტექსტში ცარიელი ადგილებია დატოვებული თითქო წითლური სიტყვების და სტრიქონების ჩასაწერათ, მაგრამ ადგილები დარჩენილია შეუვსებელად, მაგალითად მე-25 და მე-26 გვერდებზე verso. სათვალავი აღნიშნულია რვეულებზე, რვეულში 8 ფურცელია, სულ 13 რვეულია. ქაღალდის ნიშანი, ფილიგრანი, სხვათა შორის შეიცავს გვირგვინს. ამ არა ჩვეულებრივ ხელნაწერში არც შესავალია, არც ბოლოსიტყვაობა, არც გადამწერი ჩანს, არც ამ კომპილიატური ტექსტის შემდგენელი, არც რაიმე შენიშვნა მოიპოება. ამ ხელნაწერის ცალი მარტო ერთი მოიპოება საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ბიბლიოთეკაში, მაგრამ ის გადაწერილია ეჭვს გარეშე ბროსეს გამოცემიდან და ამიტომ მნიშვნელობას მოკლებულია. შესწორებული მეორე ფრანგული თარგმანი ბროსესი 1841 წლისა მოთავსებულია პეტერბურგის აკადემიის მემუარებში მე-6 სერია, ტომი V, გვ. 220-245.

№ 24 (ძველი ფონდით 5)

კ რ ე ბ უ ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ი ს ა მ ა რ თ ლ ი ს ა ვ ა ხ ტ ა ნ გ მ ე ფ ი ს ა ქ ა ლ ა ლ დ ზ ე, in folio, ხის შავტყავ გადაკრულ ყდით, ნუსხა მხედრულით ნაწერი, სრული, შეიცავს 282 ფურცელს: ბოლოს უწერია: აღმვწერე (sic) მოქალაქე მოსესის ძე ტიტულიარნი სოვეტნიკი ნიკოლოზ ბაღინოვი თებერვლის იე-სა დღესა ჩუკგ-სა წელსა: - თავში აქვს სარჩევი ანბანის რიგით შედგენილი (1-18 ფურ.), მას მოსდევს კიდევ მეორე შედარებითი სარჩევი (19-54), რომელიც შედგენილი ყოფილა 1750 წელს მეფე თეიმურაზ II ბრძანებით, შემდგენელი ამ მეორე სარჩევისა თავის სახელს წინასიტყვაობაში (ფ. 18 verso) არ იხსენიებს. ტექსტის რიგი ასეთია: სამართალი ბერძნული (65-119);—სომხური (121-211);—კათალიკოსთა (212-214);

ძეგლის დადება მეფეთ მეფის გიორგის მიერ (215-221), სამართალი აღბუღასი (223-241), სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა (242-282). ეს ხელნაწერი, 1823 წელს ნიკოლოზ ბალინოვის მიერ გადაწერილი, შეუძენია საფრანგეთის კონსულს ტფილისში გამბას და დაუთმია პარიზის საკაროლო (ეხლანაციონალური) ბიბლიოთეკისათვის იანვარში 1825 წელს. რასაც მოგვითხრობს ფრანგული წარწერა. მთელი ტექსტი ამ ხელნაწერისა მ. ბროსეს გადმოუწერია თავისთვის; წერა დაუწყო 23 დეკემბერს 1828 წ. და დაუმთავრებია 27 თებერვალს 1829 წ. ეს ბროსეს მიერ გადმონაწერი ხელნაწერი ჩვენ მოგვეპოება ეხლა ტფილისში წერა-კითხვის მუზეუმში № 3682 და აწერილია ჩემ მიერ (იხ. ჩემი აღწერა წერა-კითხვის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა, ტომი II, გვ. 617-618) და ამიტომ აქ საჭიროთ არ მიმაჩნია განვიმეორო წინასიტყვაობა შედარებითი სარჩევის შემდგენელისა *). აგრეთვე მე აწერილი მაქვს ყველა კრებულები ქართული სამართლისა და თვით ვახტანგის სამართლის ცალებიც, რომელნიც მოიპოვებინ ტფილისის მუზეუმებში (იხ. ხსენებული აღწერა, ტ. II, გვ. 614-671), ამათში ერთი ხელნაწერი № 3066 გადაწერილია 1809 წელს იმავე ნიკოლოზ მოსესის ძის ბალინოვის მიერ, რომელსაც ზემოხსენებული ხელნაწერი გადაუწერია, ხოლო მაშინ გადამწერი ყოფილა კოლესკის რელისტრატორი (იქვე, გვ. 616).

№ 25 (ძველი ფონდით 22)

წერილი იმერეთის მეფის სოლომონ პირველისა პიო მეექვსე პაპისადმი, მიწერილი 25 აგვისტოს 1779 წელს. წერილს თან ახლავს იტალიანური თარგმანიც; ნაწერია ნუსხა მხედრულით თვით სოლომონ მეფის ხელით. მოგვყავს სრულად უცვლელად ტექსტი წერილისა თავის ნი-

*) ხოლო ბროსეს გადმოწერილში უნდა შესწორდეს სიტყვა: მსაჯულ-მომგენი (618 გვ. სტრიქონი 4 ზემოდან), უნდა იყოს: მსაჯულ-გამგენი. ამას გარდა ბალინოვის გადაწერის თარიღად, ბროსე შეცდომით უჩვენებს 1825 წ., ნაცვლად 1823-სა.

ძველის დადება მეფეთ მეფის გიორგის მიერ (215-221), სამართალი აღბუღასი (223-241), სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა (242-282). ეს ხელნაწერი, 1823 წელს ნიკოლოზ ბალინოვის მიერ გადაწერილი, შეუძენია საფრანგეთის კონსულს ტფილისში გამბას და დაუთმია პარიზის საკაროლო (ეხლანაციონალური) ბიბლიოთეკისათვის იანვარში 1825 წელს. რასაც მოგვითხრობს ფრანგული წარწერა. მთელი ტექსტი ამ ხელნაწერისა მ. ბროსეს გადმოუწერია თავისთვის; წერა დაუწყო 23 დეკემბერს 1828 წ. და დაუმთავრებია 27 თებერვალს 1829 წ. ეს ბროსეს მიერ გადმონაწერი ხელნაწერი ჩვენ მოგვეპოება ეხლანაციონალურ ტფილისში წერა-კითხვის მუზეუმში № 3682 და აწერილია ჩემ მიერ (იხ. ჩემი აღწერა წერა-კითხვის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა, ტომი II, გვ. 617-618) და ამიტომ აქ საჭიროთ არ მიმაჩნია განვიმეორეო წინასიტყვაობა შედარებითი სარჩევის შემდგენელისა*). აგრეთვე მე აწერილი მაქვს ყველა კრებულები ქართული სამართლისა და თვით ვახტანგის სამართლის ცალებიც, რომელნიც მოიპოვებინ ტფილისის მუზეუმებში (იხ. ხსენებული აღწერა, ტ. II, გვ. 614-671), ამათში ერთი ხელნაწერი № 3066 გადაწერილია 1809 წელს იმავე ნიკოლოზ მოსესის ძის ბალინოვის მიერ, რომელსაც ზემოხსენებული ხელნაწერი გადაუწერია, ხოლო მაშინ გადამწერი ყოფილა კოლესკის რედისტრატორი (იქვე, გვ. 616).

№ 25 (ძველი ფონდით 22)

წერილი იმერეთის მეფის სოლომონ პირველისა პიო მეექვსე პაპისადმი, მიწერილი 25 აგვისტოს 1779 წელს. წერილს თან ახლავს იტალიანური თარგმანიც; ნაწერია ნუსხა მხედრულით თვით სოლომონ მეფის ხელით. მოგვყავს სრულად უცვლელად ტექსტი წერილისა თავის ნი-

*) ხოლო ბროსეს გადმოწერილში უნდა შესწორდეს სიტყვა: მსაჯულ-მომგენი (618 გვ. სტრიქონი 4 ზემოდან), უნდა იყოს: მსაჯულ-გამგენი. ამას გარდა ბალინოვის გადაწერის თარიღად, ბროსე შეცდომით უჩვენებს 1825 წ., ნაცვლად 1823-სა.

უნებით, ხოლო სიტყვების გადასატან ნიშნებს ჩვენ ვუმატებთ *) წერილი ჩადებულია პატარა კონვერტში. რომელზედაც აწერია:

მათს: უწმინდესობას: უფ-
ალს: ბატონს: პიო: პაპს
მექვსეს: მირთვას: ესე
წიგნი.

მათს. უწმინდესობას პიო: პაპს. მექვსეს:-

უწმინდესსა. და. უნეტარესსა. წმიდათა მოცი-
ქულთა ყოვლისა ქრისტიანობისა. განმა-
ნათლებელთა. პეტრესა. და: პავლესა. დიდისა: ს-
აყდარსა. და. პატიოსანსა: ეკლესიასა. ზედა:
მჯდომარესა. დიდისა. ქალაქისა. რომისა. მპყრო-
ბელ. განმგესა. ყოვლისა. დიდებითა: აღსავსეს.
უფალს ბატონს. ჩვენ. მაგათი. უ-
ამ მარად. სამსახურისა. და. კარგად. ბრძანებ-
ის. წადიერი. სრულიად. იმერეთის: მეფე ს-
ოლომონ. წმინდას. მარჯვენას. კელს. მთხვ-
ეუნას. მოგახსენებთ: ვიკითხავთ. მაგათის უწმი-
ნდესობის. მშვიდობის. ამბავს: ვითხოვთ. უფლისა: ჩვე-
ნისა. იესოს. ქრისტესაგან. გვეუწყოს: ამას: მო-
გახსენებთ: მათს: უწმინდესობას: ჩვენ და: ჩვენი ქვეყა-
ნა: ყოველთვის. ბრძოლით. ურჯულოთაგან: დ-
იად. შეიწრებულია. რათა. მოხედოთ. სხვას. ამას:
მოგახსენებთ. ვედრებასა. ვყოფთ. წინაშე მათსა:
ორი: აქიმი: ასრეთი. გვიწყალობოთ. ყოვლის: ს-
ნეულების. ოსტატობის. მკურნალობით: სრუ-
ლი: იყოს: თავისის: წამლებით. და. რიგით. სტომაქი-
ს. სნეულების. თიაქრის. ჩამოსულის: თუ. ჩამოუ-
სვლელს. კარგად. იცოდეს. თქვენეულად. თქვენ:
რომ: გეკადრებათ: ერთი. სათიც. კარგი. გვიბოძ-
ოთ: ბატონო: აღიწერა; თვესა აგვისტოს: კე: ქკს: უფნ:.
ბეჭედი.

*) ეს წერილი პირველად ბროსემ დაბეჭდა. ნახ. Mémoires inédits, relatifs à l'Histoire et à la langue Géorgienne... Paris, 1833: აღ. ხახანაშვილსაც მოყვანილი აქვს.

№ 26 (ძველი ფონდით 23)

სამდივნო წიგნი, in folio დიდი ფორმატისა, დაწერილია ქალაქდზე თავში სტამბურის მხედრულით, ბოლოში ნუსხურის მხედრულით, შეიცავს სულ 70 ფურცელს. ძველი ყდა უხეოთ ტყავის არის ჩაღრმავებულის სახეებით. შიგნით სპარსული მატერია აქვს აკრული. შემდეგ ხელნაწერი მოქცეულია ახალ კარტონის ყდაში. ხელნაწერი ეკუთვნის მე-18 საუკუნეს. სამდივნო წიგნი არის საზოგადოთ კრებული ნიმუშებისა ანუ მოდელებისა სხვადასხვა დამწერლობისა, ყოველგვარი წერილებისა და სხვა. ასეთი წიგნები ჩვენთვის დიდათ მნიშვნელოვანია, ვინაიდან ნიმუშები გამოგონილნი კი არ არიან, არამედ ნამდვილი წერილებითგან გადმოღებულნი პირები. ამ ხელნაწერში მოქცეულნი წერილები ეკუთვნიან 1638-1730 წლებს. აქ სხვათა შორის არის წერილები იმერეთის მეფის ალექსანდრე მესამისა როსტომ მეფისადმი, მარიამ დედოფლისა, როსტომის მეუღლისა, ხონთქრის მურად მეოთხისა სეფე შაჰის მიმართ; წერილები ვახტანგ მეექვსისა და მისი ოჯახისა და სხვა. წერილებს ბროსეს შენიშვნები აქვს, რომელსაც ეს ხელნაწერი განუხილავს პეტერბურგში პარიზის ბიბლიოთეკის მინდობილობით, სულ III წერილის ნიმუშია წარმოდგენილი. საჭიროა ამ წერილების ცალკე გამოცემა. უკანასკნელ ფურცელზე მოყვანილია საყურადღებო ქართული ფულის ანგარიში:

- ე—ერთი ფული
- ი—ორი ფული
- კ—ერთი ბისტი
- ლ—ექვსი ფული
- მ—ორი ბისტი
- ნ—ერთი შაური
- ნი—სამი ბისტი
- ო—თოთხმეტი ფული
- პ—ოთხი ბისტი
- ჟ—თვრამეტი ფული

- ა—ორი შაური
- ბ—ერთი აბაზი
- გ—ექვსი შაური
- დ—ორი აბაზი
- ე—ათი შაური
- ვ—სამი აბაზი
- ზ—თოთხმეტი შაური
- ყ—ოთხი აბაზი
- შ—თვრამეტი შაური
- ჩ—ერთი მინალთუნი
- ც—ორი მინალთუნი
- ძ—სამი მინალთუნი
- წ—ოთხი მინალთუნი
- ჭ—ხუთი მინალთუნი
- ხ—ექვსი მინალთუნი
- ჯ—შვიდი მინალთუნი
- ღ—რვა მინალთუნი
- კ—ცხრა მინალთუნი
- ქ—ერთი თუმანი.

მეორე გვერდზე დინარების სათვალავია ქართული ანბანის ციფრების მიხედვით ა—ერთი დინარი, ბ—ორი დინარი (და სხვა, ლ—შვიდასი დინარი უკანასკნელია).

ზემო მოყვანილი ნუსხა ფულის ანგარიშისა. რომელსაც ადგილი ჰქონდა საქართველოში მე-17-18 საუკ., სწორია და ეთანხმება ცნობებს საბას ლექსიკონისა, ვახტანგ მეფის სამართლისა და ევროპიელების მოგზაურებისა, ტურნეფორისა, გვლდენშტეტისა და სხვათა. უკნინესი ერთეული იყო ფული და აღინიშნებოდა ასო ე, შემდეგ ბისტო-(კ) შეიცავდა 4 ფულს, შემდეგ შაური-(ნ) შეიცავდა 10 ფულს ანუ 2½ ბისტს; შემდეგ აბაზი-(ს) შეიცავდა ოთხ შაურს; შემდეგ მინალთუნი-(ც) შეიცავდა 5 აბაზს; შემდეგ თუმანი-(ქ) შეიცავდა 10 მინალთუნს ანუ 50 აბაზს; ეს სათვალავი საფუძვლად დაედვა ქართულ-რუსულ ფულებს, რომელიც იქრებოდა ტფილისში 1804-1833

წლებში. შავი ფულები იყო ერთ ფულიანი (ე), ორფულიანი (ი), ოთხ ფულიანი (კ). თეთრი ფულები იყო ნახევარაბაზიანი (რ), ერთაბაზიანი (ს) და ორაბაზიანი (უ). რატომ ეწერა ერთს ფულზედ რიცხვი 5? გვლდენშტეტის მოწმობით ერთი ფული იწონდა 2½ დრახმს სპილენძს, მაშასადამე 5 იმის მაჩვენებელი ყოფილა, რომ ფულში 5/2 დრახმა სპილენძი ყოფილა. ამ ცნობაზე დამყარებით პროფ. ივ. ჯავახიშვილმა მშვენიერად გამოარკვია, რომ ფულის აღრიცხვის და სისტემის ერთეულად მე-17-18 საუკ. ½ დრახმა სპილენძი ყოფილა მიღებული და თვით ვერცხლის ფულის ერთეულებისათვისაც საფუძვლად სპილენძის წონითი რაოდენობა მიუღიათ (იხ. მისი. ნუმისმატიკა-მეტროლოგია, გვ. 27-30, 32-35).

ახლად შექმნილი ორი ხელნაწერი.

№ 27

ქართული დრამატიკა შეთხზული ტფილისის საკეთილშობილს სასწავლებელის მოძღურის პროტოპოპის იოანე ქართველოვისაგან სახმარად მისვე სასწავლებლისა. 1809 წელსა, ტფილისს. დაწერილი ყოფილა ლურჯ ქალაღზე, ეხლა დაცულია ხელმე განცალკევებული ფურცლები, ზოგჯერ ნაფლეთები, რომელნიც დაწებებულნი არიან ახალ ქალაღზე და მოქცეულნი ყდაში, in folio დ.

წიგნს ჰქონია ასეთი წინასიტყვაობა:

წინა უწყება მკითხველთადმი.

თუმცადა ცნობა კანონთა დრამატიკისათა კმად აღწერილ არს განსუწნებულის საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარხისა ანტონისაგან მის მრ ქმნილსა დრამატიკასა შა, გარნა ვინამთგან სივრცისა გამო მისისა არა ადვილ ძალ უშსთ(sic) ჰწავლად იგი მცირ წლოვანთა ყრმათა, ამისთს და გულს მოდგინებისა ძლითცა თანამდებობისა ჩემისადმი, ეგრეთვე სასარგებლოდცა ყრმათა თანამემამულეთა ჩემთათა დავჰ(შ)უწრ შეთხ-

ზუასა შა წინამდებარისა ამის წიგნისასა. პელ მყოფმან აღწერად ამისა ვიგულსმოდგინე მსგავს ყოვლად სისტემაჲ (სისტეპაჲ?) მისი როსსიულისა დრამატიკისა თანა, ხ სხუანი კანონნი ლექსთ წარმოებისა და ლექსთ თხზულებისანი დავჰზდე ყნივე ესრეთნი, ვა მოითხოვდა თჯსება ქართულისა ენისა. ამას შა ხმარებულნი წოდებანი რლთამე სიტყვს ნაწილთ მდევართანი, ეგრეთვე განყოფილებანი მათნი და სხუანი, თუმცალა არიან სახელდებულ ახლითა გუარითა, გარნა არა წინა აღმდევად სხუათა დრამატიკათა ქართულსა ენასა ზედა ქმნულთა, ად მსუბუქ და უსრულეს ცნობისათჯს ხელოვნებისა ამის ყრმათა მრ როსიულისა ენისა მოსწავლეთა. ვჰსასოებ რლ გულსმოდგინებული ამისდამი შემძლებელ იქმნების მოპოებად სარგებლობისა მცირისა ამის შრომისა ჩემისაგან. ხოლო უსრულესად მეცნავი ამის ხელოვნებისა. უკეთუ ჰპოებს მას შა ნაკლულევანებასა რასამე არა გიებულ მყოფს მე მისთს, ად თვით იმეცადინებს სრულ ყოფად მისსა.

პროტოპოპი იოანე ქართულლოვი.

პირველი რვა ფურცელი სულ ქართული ტექსტია, შემდეგ რუსულ-ქართულია, ქართული თარგმანია რუსული ტექსტისა. ბოლოში ხუთი თაბახი სულ მარტო რუსული ტექსტია.

სათაურები ასომთავრულით არის ნაწერი.

აღ. ცაგარელი ამბობს, რომ იოანე ბატონიშვილის წიგნების კატალოგში მოხსენებულია იოანე ქართველოვის ქართული გრამატიკა შედგენილი 1809 წელს, მაგრამ მას ეს გრამატიკა არ უნახავს (იხ. მისი შრომა რუსულ ენაზედ, ქართული გრამატიკის ლიტერატურისათვის, გვ. 39).

№ 28.

სახარება, ოთხთავი, ხუცური ხელნაწერი თეთრ კარგ ეტრატზე, in 4', ხელი ნუსხა ხუცურია, გარდა მეთაური ასოებისა, რომელნიც ასომთავრულია. ყდა ახალი აქვს. თავში

ორი ფურცელი ეტრატისა დაუწერელია, ტექსტი იწყება ევსების ეპისტოლეთი:

ეპისტოლე ევსებისი კარპიანეს მართ: ამას შემდეგ ორ ფურცელზე ოთხი ფერადით შესრულებული კამარა არის. ყველა კამარების თავები შემკობილია ერთგვარი ყვავილებით, ფერადებია მწვანე, ოქროს ფერი და წითელი. ყველა თავს წინ მიუძღვის სათვალავი სახარებისა. სახარების ტექსტის წინ მახარობელის სურათია ფერადებით შესრულებული: წმ მთე, წმ მარკოზ მხრბლი, წმ ლკა მახრბლი, წმ ინე მხრბელი.

თითოეულს სახარებას მახარობელის სურათის წინ მიუძღვის სათაური სახარებისა. იოანე მახარობელი თვით არ სწერს სახარებას, არამედ პროზოზრეს უკარნახებს. ზემოთ კუთხიდან უფლის მაკურთხეველი ხელი მოჩანს, მახარობლები ყველა ფიქრში არიან და ჯერ წერა არ დაუწყიათ გადაშლილ ფურცლებზე. სურათები ფერადიან რამკებშია მოქცეული. ხელი მე-13 საუკუნის არის, ნაწერია ორ სვეტად, თითო სვეტში 25 სტრიქონია.

მათეს სახარების სარჩევის შემდეგ ორს გვერდზე მე-5 verso და მე-6 recto მხედრული წარწერა ყოფილა მე-13 საუკ. მაგრამ პირველ გვერდის წარწერა განზრახ სრულიად ამოფხეკილია და მხოლოდ ქიმიურის რეაქციით შეიძლება მისი აღდგენა, ისე არ იკითხება. შემდეგი ნაწილი იკითხება ასე:

... დაუსაბამოსა ღთისა პირითა. და განმცემელისა იუდასამცა თანა არს ნაწილი მისი: ხ თქნ წნო და ღთ შემოსილნო პატროსანნო მამანო და ძმანო ჯუარელნო. მიითუალეთ მცირე ესე გლს მოდგინებაი. ჩნი, და რქს აღმოიკითხვიდეთ. სამეუფოთა ამათ სიტყუათა, მცნებისათჳს უფლისა ლოცვაჳყოფდეთ მდაბალთა მონაზონთა. ბასილი და დიმიტრისტჳს: საცნაურ იყვნ სიწმიდესა თქნსა რნი ჟამი აღსასრულისა ჩემისაი მაგას წდსა მონასტერსა შინა გამეგო: გარნა სიდრმემან სიბერისამან. და თჳთ მპყრობელთა კელმწიფებამანცა, არ ღირს მაუფლეს: ესე წდაი სახარებაი სულიერისა შვილისა ჩემისა სჳმეონ *) ხუცისა კელითა მიითუალეთ. სრუ-

*) ასო ჳ ყოველგან ხუცურია.

ლებით გარეთ დილოკილოითურთ ზარხოდ ოქროითა და ვე-
ცხლითა შემოსილი. და წაი ლოცვაი თქნი იყავნ მფარველ
სულთა ჩნთა|:-

იოანეს სახარების ბოლოს ტექსტის ხელით, მაგრამ უფ-
რო წვრილის ასოებით სწერია:

ამისი დამწერელი ცდვილი მაილ დავით-
ის ძე ლცვასა ღირს მყვთ ვინცა
პნახოთ:.

ამას შემდეგ იწყება ვრცელი სარჩევი სახარების საკით-
ხავეებისა, ფურცელი 225-246.

მე-231 ფურცელზე შუაში წითლურით სწერია:

ოწო მმწო ეს ვნბისა კრკისა სხრბნი ბერძულად
არიან: და ბერძულისაგან დაგვიწერიან: სხა კულა გნგებო
არაჲ გჰპვნია: არცა დაგწერია თქნ კულა ვითაცა აშენდე-
ბდთ ეგრეცა ქმენით. თუ გინდა სადა გნ ღირს ყფდ სმენდ
ჩნდა, და თუ გინდა ქართლითა გნ გებითა წაკითხლდ.

მე-247 ფურცელზე ახალ ეტრატზედ არა ტექსტის ხელით
ხუცურად სწერია:

დბჲ ღა სრლ მყფელსა ყნისა კთილისსსა: და ჯა
პტსნსა ქეანეთა სიქადულსა შეიკზმაჲ წაჲ ესე ოთხთავი
აელითა ფდ ცდვილისა ურბნლ მთვარ ებისკოპოსისა ევ-
ლასესითა სააკაპს ძისათა: ვლასეს და მისთა მიცვლბლთა
ყთავე შნს ღნ. ვინცა ბრძანოთ თქნცა შგნს ღნ: ჩმს მწფეს
ივანტბლს შნს ღნ: ჩმს ბერს გბრილს შნს ღნ:.

ურბნისის ეპისკოპოსი ვლასი ანუ ევლასე და მისი თანა
მოგზაური ტფილელი ვარნავა იყვნენ იერუსალიმში, ჯვარის
მონასტერში, 1570-1572 წლებში, ამათ ბევრი წიგნი შეუკაზ-
მავეთ ამ მონასტრის ბიბლიოთეკისა (იხ. ა. ცაგარელის წიგნი.
ქართული ძეგლები წმიდა ადგილში და სინას მთაზედ, რუსულ
ენაზედ, გვ. 64, 88-89, 168, 182).

ამავე ფურცლის მეორე გვერდზე სხვა მერმენდელის
ნუსხა ხუცურის ხელით სწერია:

წ: მე მონაზონმწნ ანდრია მოვაქედინე. წაჲ ესე სხრბჲ.
და შვსწირე პტსნსა ცხველს მყფლსა ჯა წა გოლგოთას.
სხსრად სლისა ჩნისა თს. და მშბლთა ჩნთაჲ. ცდვთა
შნსდობლდ. მე ანდრიას კნდელკსა პტსნის: ჯნისსა მესხსა

ვაზნიძესა (თუ ელზნიძესა?). უწყის ღნ ჩმის აღნის მოღწე-
ბითა მოვიგე და გავაკეთე წა ესე სხრბო მს ქმსა ოდეს კა-
ხეთიდაღმა პლ რუსეთს წველ. და ვინცა მიემთხვოთ ამა წთა
სხრბოთა შნდობისა. ბრძანებდეთ თქნის ღის სურლის
გლისათს. და ვინცა და რამნცა კცმნ ესე გმოაჯუას:
ჩმთამცა ცდვათა მზღველი არის: იუდასთანამცა და ისჯე-
ბის და შეჩუჭნბლმცა არის შჯდის კრბისგნ:

ამ მინაწერებიდან სჩანს, რომ სახარება სამჯერ ყოფილა
შემოსილი სხვადასხვა დროს და სამჯერვე მოუცარცვავთ.
ეხლანდელი ყდა მეოთხეა, ახალი.

მე-246 გვ. verso მინაწერებია ხუცურად სხვა და სხვა ხე-
ლით, მაგრამ ზოგიერთი წაბღალულია, ზოგიერთი მქრალია.
იკითხება შემდეგი:

ქე ღო დაიცვენ და შეუნდვენ ძმათა ჩნთა იაკობს აღ-
ბერდ: (აქ სტრიქონს ზემოთ სწერია: იბ).

ქე ღო დაიცევ და შეუნდენ ძმაო ჩნი სისი(?) და შვილნი:
იანე და პეტრე: და გი: და მრმ: და სადი: და ლანია: სეთ-
ლალი. რამონდა:

ქ. ო ღო დაიცვენ და შეიწყონ ძმნი ჩნნი ისბ და იე:
გბრლ კელანის მშნებელისა შვილის შვილნი და ღირს ყვენ
ჩნ ჯრლთა ძმბსა და შეპანისასა(?):

უო ღო შეიწყონ ძმო ჩნი სიკილიელი ოტოსკარიონ:
პტე და ქეფორე შვილნი მისნი: და ციცილია:- და ლობერდი:
ფირანგოს: ფრაგა.

უო ღო შეწყლე ჩნი ძმაო ბაბისკი ვარდის ძე და
[შვი]ლნი მისნი...

ქ. [ღო შეიწყალენ და დაიცვენ] ძმანი ჩნნი: კონმოტიე:
კოსტანტინე: და ბო ... ამინ იყენ: მოიგსენნო ღო ხაზინ ლუს-
მაო და ფერის:

ამრიგათ, ეს სახარება საქართველოშია დაწერილი და
შემდეგ წარგზავნილი იერუსალიმში, ქართველთ ჯვარის მო-
ნასტერში. ჯვარის მონასტრიდან ის კარგი ხანია გაუტანიათ,
ვინაიდან ეს სახარება არცა. ცაგარელის კატალოგშია მოხ-
სენებული და არც რობერტ ბლეიკის.

165

6

Ք: Գ: Ե: Դ: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:
 Լ: Խ: Կ: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:
 Ք: Կ: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:

7

Բ: Գ: Ե: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:
 Լ: Խ: Կ: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:
 Բ: Գ: Ե: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:

8

Բ: Գ: Ե: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:
 Լ: Խ: Կ: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:
 Բ: Գ: Ե: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:

9

Բ: Գ: Ե: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:
 Լ: Խ: Կ: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:
 Բ: Գ: Ե: Ը: Թ: Զ: Է: Թ: Խ: Կ:

ა: ბ: გ: დ: ე: ვ: ზ: თ: ი: კ: ლ: მ: -

14

ნ: ძ: ტ: რ: ს: ზ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -
პ: ჟ: რ: ს: ზ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -

15

ჩ: ც: ზ: თ: ი: კ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -
რ: ს: ზ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -
პ: ჟ: რ: ს: ზ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -

16

ჭ: ც: ზ: თ: ი: კ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -
ხ: ც: ზ: თ: ი: კ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -
ღ: ც: ზ: თ: ი: კ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -

17

ყ: ც: ზ: თ: ი: კ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -
შ: ც: ზ: თ: ი: კ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -
ჩ: ც: ზ: თ: ი: კ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -
ც: ც: ზ: თ: ი: კ: ლ: მ: ნ: თ: ი: კ: ლ: მ: -

18
 19
 20

Handwritten text in Georgian script, likely a list or index, with numbers 18, 19, and 20 visible at the bottom of the page. The text is written in a cursive style and includes various symbols and characters.

შემჩნეულნი ცდომილებანი:

გვ.	სტრიქონი	სწერია:	უნდა იყოს:
2	3 ქვემოდან	მიმქცია	მიიქცია
7	4 ზემოდან	მახელით	სახელით
31	1 „	ფონით	ფონდით
32	11 ქვემოდან	ვც	კც

ქართული ენის ლექსიკონი

საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო
საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო
საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო
საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო
საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო
საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო
საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო
საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო
საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო
საქართველო	საქართველო	საქართველო	საქართველო

საქართველოს ენის
საქართველო
საქართველო
საქართველო

საქართველო

ქართული
ენების ინსტიტუტი